

Н.А. НЕКРАСОВ

**РУС
АЁЛЛАРИ**

ЗУЛФИЯ
ТАРЖИМАСИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ДАВЛАТ
НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ 1956

КНЯГИНЯ ТРУБЕЦКАЯ*

Поэма

(1826 йил)

Биринчи бўлим

Енгил, гўзал, шинам ва пухта
Ясалганди чанаси жуда.

Ота-граф синаб неча йўл,
Қилди шахсан бир ўзи қабул.

Олти нафар қўштирди тулпор
Ва ичига ёқтирди фанор.

Ястиқларин ўзи тузатди,
Айиқ терисини тўшатди.

Дуо ўқиб қайта ва қайта,
Унг бурчакка хоч осди ота.

* Княгиня Екатерина Ивановна Трубецкая сургун қилинган эри Сергей Петрович Трубецкой (1790—1860) орқасидан 1826 йилда Сибирга бориб, ўша ерда 1853 йилда ўлган.

Лекин ҳўнграб йиғлаб юборди,
Шу кун оқшом қизи жўнарди...

I

«Қону қардош бир бутун қалбни
Бўлмоқдамиз икки тенг пора.
Не қиламиз, ота, бу дардни,
Қайғунг жонга бўларми ора?
Бизнинг танҳо кўмакдошимиз
Энди узоқ... Хуш қол, отажон,
Қизингга сен фотиҳа бер тез,
Сафаримга жўнайин шодон!

II

Дийдор кўрмоқ борми тақдирда,
Худо билар! Умид йўқ, ҳайҳот.
Хуш қол, лекин тутгин хотирда,
Меҳринг дилда яшар умрбод.
Узоқ элда унутмам асло,
Ота, сўнгги ўғитинг мутлоқ.
Йиғламайман, менга ҳам аммо,—
Осон эмас сендан айрилмоқ!

III

Худо шоҳид!.. Найлайин бу чоқ,
Яна юксак, яна ҳам мушкул
Бурч чорлайди... Отам, алвидо!
Кўз ёшларинг беҳуда буткул!
Йўлим олис, йўлим серзаҳмат,
Даҳшатлидир тақдирим менинг;
Лекин кўксим мисоли пўлат...
Ифтихор қил — мен сенинг қизинг!

IV

Сен ҳам хуш қол, севимли ўлка,
Алвидо, эй бебахт ватаним!
Подшоларга шум уя бўлган,
Хуш қол энди, машғум шаҳарим!

Венеция, Лондон ва Париж,
Римни кўрган сайёҳ назарин
Кўркинг-ла ром қилмасанг ҳам ҳеч
Мен севардим сени, шаҳарим!

V

Қучоғингда кечди бахтиёр
Ҳаётимнинг ёшлик чоғлари.
Базмларинг севдим беғубор,
Сайргоҳим эди тоғларинг.
Жондан севдим оқшом онлари,
Мовий Неванг хуш овозини.
Зилол қирғоқ, кўркамайдони
Ва қаҳрамон Чавандозини...

VI

Ҳеч эсимдан чиқмас... Авлодлар
Сўзлашарлар биздан ҳикоя...
Сенчи, сенга бўлсин лаънатлар,
Мен кадрилга тушган шум хона,
Оҳ ўша қўл, ҳароратли қўл*,
Ҳамон қўлим ёқар оташда...
Тантана қил...

.
. ».

Осойишта, енгил ва пухта
Чана давом этади йўлда.

Қора либос, ўликдай бетус
Княгиня ўлтирар ёлғиз.

Отасининг котиби шошиб
(Савлат учун крестлар осиб),

* Трубецкая қишки саройда берилган базмда Николай I билан танцага тушганини хотирлайди.

Хизматкор-ла олдинга чопар,
Қамчин ўйнаб, «чу!» деб жар солар.

Қолиб кетган пойтахт ортда,
Аммо ҳали йўл олис олда.

Қаттиқ совуқ... Княгиня ҳам
Станция келган он, шу дам

Тушиб фармон беради ҳар гал:
«Алмаштиринг отларни жадал!»

Новкарларни сийлайди чунон,
Саҳийлик-ла сочади червон.

Йигирма кун йўл юриб оғир
Етолдилар Тюменга охир.

Яна ўн кун мушкул йўл босиб,
Енисей яқин қолганда, нолиб,

Котиб деди княгиняга:
«Шоҳ ҳам бундай юрмаган сира!»

* * *

Олға! Ғусса билан тўлди дил,
Борган сари йўл сермашаққат.
Орзу, ором билан кечган йил,
Ёшлик тушга кирарди фақат.
Бойлик, ҳашам! Баланд ва кўркам
Уйи боққан Невага томон,
Зиналарга тўшалган гилам,
Эшигида икки шер посбон.
Қатта хона безатилган хўп,
Чироқларнинг нурига чўмган.
Музыка-ю шодликка тўлиб,
Болаларнинг базми қизиган!
Мана, бир жуфт олтин сочига
Қизил лента қўшиб ўрдилар.
Гўзал гултож тақиб бошига,
Ноёб либос кийинтирдилар.
Ота кирар нуруний, оқ соч,

Ҳузурига чақирар, қизин.
«Катя, бунча сарафанинг соз,
Мафтун қилар ҳамманинг эсин!»
Қиз қувончи ошар минг карра.
Кўз олдида айланади шан:
Қўнғироқ соч, бахтиёр чехра
Болалардан яралган гулшан.
Ясанишган болалар гулдай,
Улардан ҳам ўтган кексалар.
Лента, жиға ёнади ўтдай,
Ғарчиллайди баланд пошналар.
Озор билмай беташвиш, беғам
Сакраб ўйнар болалар шодон.
Худди қушдай шўх болалик ҳам
Учиб ўтар... Сўнг... Ўзга замон,
Ўзга базм, ўзга севинчлар...
Тушга кирар: ҳузурида тик
Нималардир сирли шивирлаб
Ишқ уқдирар чиройли йигит...
Базм ортидан — базм берилар,
Базмларнинг бекаси ўзи.
Бунда мансабдорлар, элчилар,
Ҷамиятнинг барча юлдузи...

«Жоним, недан чехрангда андуҳ,
Юрагингда қандай алам бор?»
— «Қибор олаמידан ҳорди руҳ
Юр, гўзалим, кетайлик дарҳол!»

Мана, дили сайлаган билан
Жўнаб кетди узоқларга у.
Кўз олдида ажойиб гулшан,
Қадим Румо бўлар рўбарў...
Она юртдан узиб хаёллар
Чиқмасайдик узоқ сафарга,
Гар бўлмаса шундай айёмлар
Солар эдик нени хотирга?
Зериктирувчи шимолни ўтиб,
Учмоқдамиз жанубга томон.
Ҳеч ким бизни олмайди кутиб.
Эркимизга бўлмас ҳукмрон.
Дил хушлаган дўстла шу соат,

Боримизни кўрамиз баҳам.
Бу кун маъбад қилсак зиёрат,
Эртасига бирон муҳташам —
Сарой ёки музей, вайрона
Зиёратгоҳ бўлар... Қандай бахт
Уйлариингни танҳо, ягона
Севганингга сўйлайсан хушвақт!

Гўзалликлар этади мафтун,
Йўлга солар жиддий ўй, фикр;
Тушкунликка ғарқ бўлиб бутун,
Ватиканни кезасан дилгир,
Сени қучар ўлик бир дунё
Ва тириклар бўлади унут.
Лекин уни тарк этиб, зиё —
Тўла олам кўрганинг минут,
Ҳайрат сени ўрар бегумон,
Қўз олдингда жонли бир ҳаёт:
Уста куйлар, отилар фонтан,
Майса узра ўтлар эшак, от.

Савдо-сотиқ қизиб бозори
Минг оҳангда солинади жар:
Келиб қолинг, садафнинг сози,
Бор яхдак сув, чиғаноқ, гавҳар!
Тўйса жаннат кўриниб дунё,
Рақсга тушар оч-яланғочи,
Кампир ўрар қўйиб зўр бино
Румо қизин қоп-қора сочин.
Борган сари ортар ҳарорат
Ва қора халқ шовқун солади.
Сен излайсан кўланка, роҳат,
Маъбад паноҳига олади.

Тирикчилик ташвиши узоқ,
Бунда яшар ҳаловат, ором.
Яна юрак жиддий ва қайноқ
Хаёлларга бўлар шу он ром.
Шифтларидан авлиё, малак,
Фаришталар сурати боқар.
Мармар девор... Оёқ ости нақ
Ҳақиқ асл тошлардан ёнар...

Қандай гўзал денгиз шовқуни,
Соатларча ўтирасан лол.
Руҳинг енгил, ўйлар тўлқини
Мавж уради онгда бемалол...
Кўрингунча уфқда офтоб
Сўқмоқ йўлдан чиқасан тоққа —
Нақадар соз, зумрад тонги Шу тоб
Тоза ҳаво олар қучоққа.
Жануб кунин иссиғи ортар,
Майсаларда ёнмайди шабнам.
Шамсиядай дарахтлар тортар
Соясига — юр олайлик дам!..

Жануб берган гўзал хотирот
Юрагига солган чуқур из.
Сайру суҳбат, ишқ тўла ҳаёт
Унут бўлмас умрда ҳаргиз.
Княгиня топалармикан
Ўтмишнинг у орзу хаёлини,
Сўнгра тутиб қололармикан
У кунлар-чун тўккан кўз ёшин!..
Ғойиб бўлди у дилхуш рўё...
Тангри ўзи унутган дунё
Манзараси кўзи олдида
Саф-саф бўлиб ўтарди тўё:
Мана хўжа, золим, бешафқат,
Ана меҳнат букчайтган деҳқон.
Бирисига ҳокимлик одат,
Иккинчиси — муте қул инсон.
√ Дала, чаманларни яшнатган
√ Оч бурлақлар кирар тушига.
Волга бўйин оҳ-зори тутган
Оч бурлақлар кирар тушига.
√ Даҳшатларга юраги тўлиб
На таомни билди, на уйқу.
Ҳамроҳини саволга кўмиб
Ошиқарди билмакликка у:
«Сўйла, наҳот бор ўлка шу хил,
Тўқликдан йўқ заррача нишон?»
«Очлар, қуллар юртидир бу эл!»—
Жавоб қилди ҳамроҳи шу он...

- Уйғонди — туш ўнг келди, ҳайҳот!.
- Танграм! Нима жаранглар унда!
- ✓ — Кучер, тўхта, отларни тўхтат,
Кишанларнинг зори бор бунда!
- ✓ Оҳ, маҳбуслар тўдаси ўтар!..
Юрагини сиқиб дард, азоб,
Княгиня пуллар узатар.
«Раҳмат, оқ йўл!» бўлади жавоб.
- ✓ Сўнгра узоқ-узоқ вақтгача
✓ Хотириси қолар юзлари.
Уйларини қуволмас асло,
Зарра юмилмайди кўзлари.
«Балки эрим ўтгандир бундан?..
Бу даргоҳда йўқдир ўзга йўл...
Изларини бўронлар кўмган,
✓ Тезроқ ҳайда, ямшик, илдам бўл!»

* * *

- ✓ Қақшатади совуқ... Чўл, яланг
Кетган саринг шарқ томон узоқ.
Уч юз чақрим йўл босиб аранг
Учратасан шаҳар ё қишлоқ.
Қоп-қорайиб турган уйларга
Қувонч тўла ташлайсан назар.
Лекин эли кетган қайларга,
Итлари ҳам кезмас дарбадар?
Қиш барчани уйларга қувган,
Чойхўрликдир ягона эрмак.
- ✓ Солдат, йўлчи кечар, узоқдан
Занг уради курант ҳам бирдай.
Дарчаларнинг ойнасида муз,
✓ Жомеда бир милтирар чироқ,
✓ Қамоқхона ҳўмраяр ёлғиз.
Ямшик силтаб қамчисини тезроқ —
Ҳайдар.... Учиб шаҳардан нишон,
Энг сўнги уй бўлади ғойиб.
- ✓ Унгда дарё, тоғ, тунги осмон,
Сўлда ўрмон ётар қорайиб...

Уйдан ақл гангиган, хаста,
Уйқу бермас хаёллар бироқ.
Дилда ҳасрат, ўй ҳар нафасда

Олмошинар чақмоқдан тезроқ:
Княгиня гоҳ ёру дўсти,
Гоҳ тюрьмани кўрар дафъатан.
Худо билар, недир боиси
Ўйлаб кетди шу ҳолни бирдан...
Ўйлади у: юлдузли осмон
Қум сепилган саҳифа фақат.
Ой-чи — қизил сўргич босилган
Юм-юмалоқ муҳирдир албат...

Тоғлар ортда қолди. Уфққа
• Туташ кенглик йўқдир поёни.
Ҳаёт оти ёт бу тупроқда
• Учратмайсан ўсган гиёни.
«Тундра шу!» — қилади баён
• Ямшчик — саҳро арслони бурят
Княгиня тўниб нигорон,
Алам ичра ўйлар шу соат:
Келар ҳасис ва очкўз инсон
Шу ёқларга олтин ахтариб.
Олтин ётар дарёда пинҳон,
Ботқоқликлар тубига кириб.
Дарёлардан олмоқлик маҳол
Саратонда ботқоқлик мудҳиш.
• Баттарроқдир ер остида ҳол,
Яна оғир кондаги қул иш.
Унда ҳоким қабр тинчлиги,
Қилча нур йўқ қоронғу, зулмат.
Лаънат бўлсин о, қуллар эли,
Нечун сени кашф этди Ермак?»

* * *

Навбати-ла секин чўқди тун,
Кўк юзига яна ой болқди.
• Княгиня ухламай бу тун
Оғир хаёл қўйнида оқди.
Кўзи кетди.: Боз қучди рўё:
Гўё турар қалъа бошида.
Кўз олдида шаҳри муҳайё,
Ҳаёт қайнар ичи-тошида.
Улкан ва кенг майдони сари
Чопишади сўнгсиз оломон:

- ✓ Мансабдори, доп, савдогари,
Жарчилари шошар шу томон.
Турли-туман шоҳи ва бахмал
Чакман, пўстин кийганлар юрар,
- ✓ Майдондаги полкларга жадал
Янги полклар келиб қўшилар.
Йиғилишган мингдан ҳам зиёд
- ✓ Солдат «ура!» қичқирар бот-бот.

Гоҳ шовқунлар, гоҳи эснар халқ,
Ниманидир кутар бариси.

- Не воқиа юз берар — бефарқ,
Аранг англлар юздан бириси...
- ✓ Лекин кулиб мийиғида гоҳ
- ✓ Француз, пойтахтли сартарош
- ✓ Кезар, айёр югуртиб нигоҳ,
- ✓ Бўронларга эди у йўлдош*...

Полклар етиб келиб, полкларга:
«Таслим бўл!» деб қилади хитоб.

- Таслим сўзи ётдир мардларга,
Найза билан ўқ бўлар жавоб.
- ✓ Қирар даҳшат солиб шу маҳал
- ✓ Бедов отда жасур генерал,
Учиришар отнинг устидан.
Яна бири келиб яқинроқ,
- ✓ Дейди, «Айбингизни ўтди шоҳ!»
Улдиришар уни ҳам тездан.
Бир қўлда хоч, бир қўлида туғ
Митрополит бўлар намоён:
«Тавба қилинг, ёронлар, улуғ
- ✓ Шоҳимиздан тилангллар эҳсон!»
Чўқинишиб тинглашар сўзин
- ✓ Ва сўнг иноқ қилишар хитоб:
«Бизни алқаб, жўнаб қол секин,
Не бор сенга, чол, бунда шу тоб!»

Шундан сўнгра тўғриланиб тўп,
Подшо ўзи буюрар: «Оч ўт!...»

* «Бўронга йўлдош» 1789 йилги француз буржуа революциясининг шоҳиди дейилмоқчи.

Княгиня кетиб ҳушидан,
Йиқилади қалъа устидан.

Кўз олдида узун, қоронғи,
Могор босган ер ости йўлак.
Ҳар эшикда туради соқчи,
✓ Ҳамма эшик қулф тақа-тақ.
✓ Худди тўлқин шовлаши мисол
Овоз келар ташқи томоидан.
Ичкарида жаранглаб қурол
Ярқирайди ёнган фонардан.
Эшитади қадамлар сасин,
Гулдирашин тинглайди узоқ
Ва соатлар уради зангин,
Бақирешар соқчилар айғоқ..

✓ Шунда оқсоқ, мўйловдор бир чол
✓ Келар, қўлда бир шода калид.
«Юр мен билан, эй шўрли аёл. —
✓ Дейди секин. — Бўлма ноумид.
У саломат, тирик, безарар,
Олиб борай, юр, ҳузурига...»
Ишонч, имон бир дунё қадар
Княгиня тушди йўлига.

Йўл юришар узоқ... Ва сўнгра
Ғарчиллайди эшик. Шу замон —
Пайдо бўлар у... Тирик мурда,
Кўз олдида азиз, жонажон!
Қўкрагига босиб юзини,
Княгиня сўрарди такрор:
«Ололаман сенинг ўчингни,
Нима қилай, айт! Қудратим бор!
✓ Томиримда кезар жасорат,
Пок кўксимда ишқим яшайди!..
✓ Елборайми?..» — «Борма, муҳаббат
Жаллод дилин юмшатомайди!» —
«Оҳ жонгинам! Сен нелар дединг,
Эшитмадим сўзларингни, оҳ!
Гоҳ бу машъум соат урар занг,
✓ Шум соқчилар қичқирешар гоҳ!..

Уртамизда буларга не бор!..»
— «Саволларинг, азизим, маъсум»...

— «Муддат битди. Айрилмоқ даркор!»
Деди ўртадаги шу машъум...

* * *

✓ Княгиня қаттиқ чўчиди,
Атрофига қаради хомуш.
Музлатарди даҳшат дилини,
Кўрганлари бари эмас туш!..

Ой сузади осмон аршида
✓ На кўрки бор, на сочар шуъла.
Қора ўрмон ётар чапида,
Тўлғанади Енисей ўнгда.
Зулмат! Олда кўринмас бир жон,
Ямшчик мудраб эгарда ухлар.
✓ Оч бўрилар ўрмон ортидан,
Юракларни тимдалаб увлар.
Дайди шамол гувлар дарёда,
Сув кўксини уриб кетади.
Кимдир биров узоқ-узоқда,
Ёт бир тилда қўшиқ айтади.
✓ Мардлик шавқ-ла янграйди равон.
Жарангловчи бегона шу тил,
✓ Бўронзада чағалоқсимон
Юракларни қилади чил-чил.
Княгиня жунжиди... У кеч
Қаттиқ совуқ қақшатарди жон,
Ҳорғин, чарчоқ танасида ҳеч
✓ Курашмакка қолмади дармон.
Етолмасман, дейди, манзилга —
Тушунчаси даҳшатга маҳқум.
Қистамайди отларни нега —
Ямшчик қўшиқ айтмай қолди жим?
Олдда борган тройка ғойиб...
✓ «Тирикмисан, ямшчик, сезгир бўл!
Жимсан, гафлат келдими ғолиб!?»
— «Қўрқманг, эски ошнадир бу йўл...»

Учадилар... Музли ойнадан
 Кўринмайди теварак атроф.
 Оғир тушни қувар миядан,
 Қилолмайди, аммо, бартараф.
 Хаста аёл иродасини
 Бир нафасда туш этар мафтун
 Кўчиради сеҳргар каби,
 Уни ўзга оламга бутун.
 Ўзга олам — унга ошно,
 ✓ Аввалгидай бахш этар ҳузур,
 ✓ Эрка тўлқин, майин, хуш ҳаво.
 ✓ Ерқин қуёш сочиб илиқ нур
 Қаршилайди мунис дўстсимон...
 Қайга боқса шу бўлар такрор:
 «Бу ер — жануб! Бу — жануб томон!»
 Нигоҳлари тўнар бахтиёр...

Булутсиздир зангор осмони,
 Водилари чечак қўйнида.
 Саҳий қуёш сочар зиёни...
 Бутун тоғ, тош, сув ўйинида
 Бир қудратли кўрк, чиройдан из,
 Шодиёна бутун тупроқда.
 Унга қуёш, чечак ва денгиз
 Қуйлар яккаш, «Сен жануб ёқда!»

Тизма тоғлар ва мовий денгиз
 Ора чўккан водий устидан
 Княгиня учар қушдан тез,
 Дил танлаган эркаси билан.
 Поёндоздир чиройли боғлар,
 Дарахтларнинг томар шарбати.
 Шоҳларида мевалар порлар
 Қизил, пушти, заъфар, новвоти.
 Яшил барглар ора кўринар
 Кўм-кўк осмон, сувнинг зилоли.
 Денгиз бўйлаб сузар кемалар,
 Елканлар-ла ўйнар шамоли.
 Узоқларда кўринган тоғлар
 Ғойиб бўлар осмон кўксида.
 Қандай ажиб тоғда бўёқлар!
 Ҳозир эди ёқут тусида,

- Энди қорли чўққилар бутун
Олмос каби сочади учқун...
Мана, борар юк ортган хачир,
Тақинчоғи гулу қўнғироқ.
Орқасидан борар ёш хотин
Қўлда сават, бошида гултож.
Хотин дейди уларга: оқ йўл!
Тоза, маъсум, чиройли кулиб,
Қучоғига ташлар даста гул:
Бу ер — жануб! О, бу ер жануб!
✓ Бу — қоратўр юнон қизлари!
Ва сарғаймас гуллар ўлкаси...
Ана! Нафис куй овозлари...
✓ Жим! Энмақда тун музыкаси!..
- ✓ «Бу эл жануб! О, бу ер жануб!
(Унга куйлар шу бахтиёр туш.)
✓ Яна ҳамроҳ ўзинг севган дўст,
Яна озод, мисоли ҳур қуш!..»

Иккинчи бўлим

- Осойишта, енгил, мустаҳкам,
Чана тинмай тун-кун мунтазам —
- Икки ойга яқин босди йўл,
Лекин ҳамон олдинда йўл мўл.
- Иркутскка қолганда яқин,
✓ Хаста, ҳорғин кўрди ҳамроҳин.
- Базўр кутди икки кун. Сўнг тез
Княгиня жўнади ёлғиз...
- Иркутскда княгиняга
Пешвоз чиқди шаҳар ҳокими.
Суякдай қоқ, таёқдай тикка,
Соч-соқоли оппоқ қор каби.
✓ Хиёл очиқ пўстин кўксидан
Кўринарди мундир, крестлар.
Бошидаги қалпоқ устида
Хўроз пати майин ҳилпирар.

Не учундир сўкиб ямшигин
Княгиня томон у шошди
Ва чананинг кичик эшигин
✓ Унинг ўзи иззат-ла очди.

Княгиня

✓ *(Бекат хонасига киратуриб)*

✓ Нарчинска! Отлар қўшилсин!

Губернатор

Атай сизга чиқдим мен пешвоз.

Княгиня

✓ Фармон беринг, талабим бўлсин!

Губернатор

Утинаман, сабр этинг бир оз,
Йўлларимиз хийла мушкулроқ.
Дам олмаклик сизга фарз, зарур.

Княгиня

Манзилимга қолмади узоқ.
Етоламан. Беҳад ташаккур!

Губернатор

✓ Ҳар на деманг, саккиз юз чақирим,
Княгиня, йўл оғир дақшат.
Бундан буёқ одимма-одим
✓ Ортар йўлда хавф-хатар, захмат.
✓ Икки оғиз сўз айтмакни дил
Ҳамда бурчим қилар тақозо.
Мен графнинг роса етти йил
✓ Хизматларин келтирдим бажо.
Бу — саодат! Отангиз мумтоз
Ақл ва зўр қалбнинг эгаси.
Миннатдорлик ва комил ихлос
Билан энди умрим ҳаммаси
Қизларининг амрига тайёр.
✓ Бу содиқ қул кутади фармон!

Княгиня

Даркор эмас, ҳеч нарса зинҳор.

(Даҳлиэ эшигини очиб)

Тайёрмасми чанамиз ҳамон?!

Губернатор

Бўлмагунча мендан бир буйруқ.
Бермайдилар отларни сизга.

Княгиня

Фармон беринг! Сўрайман, вақт зиқ.

Губернатор

Бир чигал бор... Шу кунлар бизга
Юборилмиш сўнгги почтадан
Қоғоз...

Княгиня .

Қандай, унда бор не сир,
✓ Қайтмоғим даркордир йўлдан?!

Губернатор

✓ Бали, мақбул, энг тўғри гадбир.

Княгиня

Қим юбормиш, не ҳақда? Отам
Кузатди-ку ўзи сафарга?!
Ҳазилими, ёки чинакам?
Қим отамни қилар калака?

Губернатор

Тасдиқлашга қилмайман журъат.
Лекин манзил олис ва оғир.

Княгиня

✓ Нега даркор, сафсата, бу гап,
Бўлмадими от йўлга ҳозир?!

Губернатор

- Йўқ мен ҳали фармон бермадим,
Княгиня, бунда мен султон.
Хўш... Утиринг! Мен ҳали дедим,
✓ Отангизга эдим қадрдон.
Гарчанд граф... Сизнинг сафарга
Марҳамат-ла берди ижозат.
Жўнашингиз бўлди зўр зарба...
✓ Уйга қайтмоқ соз бўлур ғоят.

Княгиня

- Йўқ, йўқ, бир йўл қилдимми қарор,
✓ Бажармайин тинмайман зинҳор.
✓ Отамни мен, мени нақадар
✓ Отам севар, барини изҳор
✓ Этмоқлигим сизга не даркор.
Яна юксак, яна муқаддас
✓ Бурч чорлайди, қилмасдан абгор
✓ Отлар беринг менга шу нафас...

Губернатор

Барисига етади ақлим,
Сизга қиммат ҳар бир дақиқа.
Аммо сизга аёнмас балким,
Олдда кутар қандай саҳифа?
Беҳосилдир бизнинг бу қитъа,
Сиз борар ер ундан ҳам қашшоқ,
Баҳорининг ҳаёти қисқа,
Қаҳратони узундан-узоқ.
Бали, йилнинг саккиз ойи қиш,
Наҳот сизга маълуммас ахир.
Тамғасиз бир инсонни топиш
Унда маҳол. У ҳам тошбағир.
Атроф тўлиб дайдиб кезади
У ерларда қочқинлар фақат.
Маъдан конлар жаҳаннам таги,
Маҳбусларнинг ҳаёти даҳшат.
Эрингиз-ла рўбарў туриш
Бир нафас ҳам бўлмайди насиб:
Казармада қарийди турмуш
Квас ичиб, тюрьма нонини еб:

Беш минг сургун тўйиб жонидан
Кун ўтказар яниб тақдирин,
Жанжал бошлаб ётган жойидан
Ўлдиришар тунда бир-бирин.
Суд қилишар шаддод, бешафқат,
Жаҳонда йўқ ундан мудҳишроқ.
Княгиня, барига шоҳид
Бўлиб яшаш муносиб, наҳот?
Тополмайсиз унда лутфикор,
✓ Ҳеч ким сизга қилмас раҳм, шафқат.
Эрингизчи, банди гуноҳкор,
✓ Нечун у деб чекасиз захмат!

Княгиня

Қўрқинчлидир, биламан аммо
Кўрар куни менинг эримнинг.
Униқидан бўлмасин аъло,
Майли, қолган ҳаётим менинг!

Губернатор

Сиз у ерда кўрмайсиз ҳаёт,
Иқлим сизни қилар жувонмарг.
Ўқдирмоғим фарз эрур ғоят,
Зинҳор-зинҳор бу йўлдан борманг
Тавба! Наҳот ўша мамлакат
Лойиқ бўлса қадамингизга.
Оғзингиздан чиққан буғ шу пайт
Айланади қор билан музга!
Зулмат, совуқ йил бўйи ҳоқим,
У ерда ёз кўрмайди умр.
Ботқоқликдан бурқиб бетиним,
Кўтарилар заҳарли ҳовур.
Юз кечаю кундуз қоронғу
Чулғаганда еру осмонни,
Шум ўлкадан ҳаттоки кўрқув
Ичра қочар ўрмон ҳайвони...

Княгиня

Яшайди-ку, инсон у юртда,
Ўрганарман мен ҳам бемалол.

Губернатор

Бу яшашми? Ёшлигингизни..
✓ Азиз қизим бир ёдга олинг!
Бунда она қиз туққан замон
Чўмилтирар қорнинг сувига
Ва гўдакни увуллаб бўрон
Аллалайди туни бўйига.
Ўрмон тўлиб ҳайвон бўкириб,
Уйғотади уйқудан уни.
Эшик қоқар шамол қутириб,
Алвастидай қоронғи туни.
Кезиб тўқай, чўлу саҳрони
Насибасин шундан қидирар,
Бу ўлканинг ерли инсонни
Табиат-ла жангда чиниқар.
Сизчи?..

Княгиня

Майли ўлим ёзиқ қисматда,
Ҳеч нарсага йўқдир илинжим.
Жўнамоғим фарз шу фурсатда,
Ҳузурда жон бераман жим.

Губернатор

Лекин сиз жон беришдан аввал
Зўр азобга келасиз дучор.
Мангу етган бошига завол,
✓ Энди унга сиз берманг озор.
Ўтинаман, борманг у ёққа.
Осонроқдир танҳо бермак дош,
Оғир меҳнат етиб суякка
Ҳорғин қайтиб ўша қайғудош
Тюрьмасига келиб чўзилур.
Қаттиқ нон еб уйқуга кетар.
Борди-ю туш бахш этса ҳузур
Маҳбус ўзин султон ҳис этар.
У, орзулар қанотларида
Учар дўсту қардош, сиз томон.
Уйғонади меҳнат тонгида
Руҳи тетик, дили беисён.
✓ Борсангизчи?.. Унинг-чун бутун

✓ Ширин хаёл бўлар бегона.
Сизнинг тўккан кўз ёшга, ўзин
Гуноҳкор деб билар ягона.

Княгиня

Хаҳ! Бу сўзлар барини асраб,
Ўзга учун қилинг эҳтиёт.
Бу сиз берган азоблар қатра
Кўзларимдан оқизолмас ёш.
Этмак учун бурчимни адо
Мен юракда қилиб аҳд, паймон,
Эл, юрт, азиз отамдан жудо
Шошарканман севганим томон,
Наҳот кўз ёш олиб бораман,
Унинг мудҳиш тюрмасига, ҳеч!
Ғурурини сақлаб қоламан,
Бағишлайман томирига куч.
Нафрат зўрдир жаллодимизга,
Ҳақлигимиз қилганмиз шуур.
Шунинг ўзи зўр таянч бизга!..

Губернатор

Гўзал хаёл, ажойиб ғурур!
Бу хаёллар беш кунлик фақат,
Бир умрга чекмайсиз-ку ғам?
Сўзларимга ишонинг, албат
Ҳаёт тусаб қоласиз сиз ҳам.
Бунда қаттиқ нон, тюрма, таъна,
Муҳтожлиг-у, мангулик зулм.
Унда ҳурлик, ҳурмат, дабдаба
Ҳашаматли сарой ва базм.
Ким билади? Тангрига маълум,
Бир кимсага берасиз кўнгил.
Қонун сизни қилмаган маҳрум...

Княгиня

Бас, ё раббий! Нақадар разил!

Губернатор

Ошкор этсам фикримни аён
Жамоатга қайтингиз тезда.

Княгиня

Кўп ташаккур, ташаккур, эҳсон,
Олий жаноб ўгитингизга.
Жаннат эди бир вақтлар у жой
Ўшар эди гўзал рўёга.
Ғамхўр қўли билан Николай
Айлантирди тақир саҳрога.
Тириклайин чирир инсон жим,
Ер юзида юрган мурда ул.
Эркаклари бир тўда хоин,
Аёллари муте аянч қул.
Не топардим у ердан? Риё,
Таҳқирланган номус ва ифлос
Мурдорликнинг безбет, беҳаё
Тантанаси ва разил қасос?
Йўқ! Кесилиб кетган ўрмонга
Мени тортмас ҳеч нарса унда.
Бир чоғ бошин чўзган осмонга
Дублар қулаб, қолгандир кунда.
Қайтиб бормоқ? Фитнаю, бўҳтон
Машъум ишлар ичра эмак бош.
Бир бор кўзи очилган инсон
Унда топмас паноҳ ва йўлдош.
Йўқ! Кўргим йўқ уларни асло,
Қарахт, бефаҳм сотқиндир бари.
Эзгулик, ишқ, ҳурлик жаллодин
Таъқибидан бўламан нари.
Гуноҳидан ўтиб рақибим,
Севгучимни қилай фаромуш?

Губернатор

Уйлаб кўринг! Ахир жон қизим!
Ташламоқни у билди-ку хуш.
Нечун уни севмак, оҳ-фиғон?

Княгиня

✓ Бас, генерал, жим бўлинг бир зум!

Губернатор

Томирингизда жасоратли қон
Кезмасайди бўлардим мен жим.

Ҳеч нарсага этмайсиз бовар,
Олға қараб қоқасиз қанот.
Балки сизни ор сақлаб қолар,
Фурурингиз бағишлар ҳаёт...
Сиз-ку унга ақл, донг, бойлик,
Бокира қалб қилдингиз тортиқ,
Хотинимнинг не кечар ҳоли,
Демади у, ақалли! Ортиқ
Бўш ҳулёлар ортидан кетди,
Шу қисматга бўлиб мубтало.
Сизчи, унинг изидан энди,
Чопмоқдасиз гўё қул, гадо.

Княгиня

Йўқ! Эмасман, ожиз қул асло,
Мен аёлман, хотинман, хотин.
Аччиқ оғир қисматим, аммо,
Унга содиқ бутун ҳаётим.
Оҳ, ўзга бир хотин туфайли
Унутсайди эрим бу замон,
Топар эди қалб кучи майли,
Унинг қули бўлмасга имкон.
Мен биламан, танҳо рақибим
Ватанига бўлган муҳаббат.
Керак бўлса, севгувчи қалбим,
Такрор-такрор афв этар албат!..

* * *

Княгиня тугатар... Ҳорғин
Жимир бирдан ўжар генерал.
— Беринг фармон — дер аёл тагин —
Чанага от қўшсинлар дарҳол!
Бу талабнинг адоси оғир,
Ерга қараб қолар чол узоқ.
Хайрлашиб генерал охир,
Чиқиб жўнаб қолади шу чоқ.

* * *

Давом этди эрта ҳам шу ҳол,
Эшитгани бўлди насиҳат.
У, муътабар кекса генерал
Умидларин барин этди рад.

На ёлвормоқ, нада эътиқод
Зарра келолмади кўмакка.
✓ Хорғин, лекин мағрур, сервиқор
Юрди уйда у ёқ-бу ёққа
Ва сўнг деди: «Афсус, мен кутиб
Сизни халос этмакди бурчим.
Унутмангки, бу йўлни тутиб,
Борингиздан бўласиз маҳрум!»

Йўқотгудек менинг нима бор?!

«Эр изидан қилмоқ-чун парвоз
Имзо чекиб давлат, эътибор,
Ҳақ-ҳуқуқдан кечажаксиз воз!»

Бу сўзларнинг тошдай ботишин,
Кутган эди генерал жаноб.
Мудҳиш оташ каби ёқишин
Кутган эди. Шу бўлди жавоб:
«Бошингизда сочингиз оппоқ,
Қилиғингиз боладан баттар.
Бизга вафо қилмайди ҳеч чоқ
Сиз атаган улуг ҳуқуқлар.
Йўқ! Зарра йўқ, мен учун қадри,
Олинг, кечдим баридан шу он.
Чекай имзо, у ҳужжат қани,
От қўшишга сиз беринг фармон!»

Г у б е р н а т о р

Имзо чекмак бундай ҳужжатга!
Сизга нима бўлди? Ё раҳмон!
Бу демакки, бутун давлатга:
Отангиздан ўтмиш мъл, унвон,
Бир кун умри бўлганда адо
Қолдиргуси мерос, ҳақ, маҳр
Барисига демак алвидо!
Қашшоқ бўлиб кўрасиз умр!
Зодагон деб атамас ҳеч ким,
Бутун мулкдан бўласиз жудо.
Йўқ, чуқурроқ ўйланг, мен кетдим,
Яна қайтиб келаман аммо.

Лекин қайтиб келмади шу кун...
Тун ер узра ёйганда чодир,
Княгиня бемадор, сўлғин,
Чол томонга жўнади охир.
Генерални дедилар бетоб,
Ҳузурига киролмади у.
Тузалгунча ҳасрату азоб
Ичра кечди беш кун серқайғу.
Кириб келди у, олтинчи кун,
Этди кескин фикрини изҳор:
«Княгиня, менда сиз учун,
От беришга йўқдир ихтиёр.
Буюраман, этапга қўшиб
Йўллайдилар сизни у элга.

Княгиня

Е раб, ахир ой-йиллар ўтиб
Мен етаман қачон манзилга?

Губернатор

Ҳолингизни йўл қилмаса танг,
Нарчинскка етасиз кўклам.
Соатига тўрт чақирим аранг
Боса олар кишанбанд одам.
Бир дам тўхтаб олар қиёмда,
Кун ботганда — қўяр тошга бош.
Довул кўчса чўл биёбонда
Бурканади қорга мисли тош.
Судралишга бўлмас ниҳоя,
Бири оғрир, йиқилар бири.

Княгиня

Англолмадим, сиз демиш боя
Этап деган сўзнинг таъбирин?

Губернатор

Бу — ашаддий ўғри, бош кесар,
Кишанланган маҳбус галаси.
Яроғ тутиб кузатиб кетар,
Қазакларнинг бераҳм бандаси.

Қочмас кўзни қилиб шамғалат,
Бир арқонга боғланган бари.
Бошда яроғ яроқлар бот-бот,
Сургалади занжир сингари.
Этап — турган-битгани оғу,
Йўлда ҳалок бўлар неча жон.
Этап тузиб жўнатасан-у,
Қонга ярми етмайди омон.
Улим топар бир пашша мисол,
Бу даҳшатнинг қишда йўқ тенги.
Наҳот сизга муносиб шу ҳол,
Княгиня, қайтинг сиз энди!

Княгиня

Оҳ бас! Сиздан кутгандим буни,
Сиз... Сиз ёвуз! Бу қандай риё!
Утиб кетди бир ҳафта куним,
Одамларда шафқат йўқ асло!
Айтмадингиз нечун бир йўла,
Кетган бўлар эдим у нафас.
Фармон беринг, йиғсинлар тўда,
Менга фарқсиз, тез жўнасам бас!

Губернатор

Йўқ! Чанада борасиз албат,—
Қичқирди-ю генерал шу вақт
Қўли билан ёпди кўзларин.
«Сизга шунча бердим мен азоб,
(Панжа ўта оппоқ мўйлабин
Ювар эди кўз ёши шу тоб.)
Афв этасиз, қийнадим, лекин,
Азоб чекдим ўзим ҳам ёмон.
Йўлингизга ғов қўймоқ учун
Олган эдим мустаҳкам фармон.
Қанча ғовни қўйдим кетма-кет,
Мен кўрмаган қолмади чора.
Ёлғиз улуғ тангридир шоҳид,
Ҳақ олдида виждоним тоза.
Сургундаги ҳоким очликдан,
Эркин нафас бегона ҳаёт
Ва этапнинг даҳшатга тўлган
Қул меҳнатин тасвирлаб аён,

Қўрқитмоқчи бўлдим мен сизни,
Билмадингиз қўрқувни асло!
Кечмасинлар гуноҳимизни,
Майли бошим танамдан жудо
Бўлсин. Ортиқ бермайман азоб...
Истамайман қилмакни ситам.
Етказаман уч кунда шитоб.
(Эшикни очиб қичқиради)
Ҳой... Қўшинлар отларни илдам!..

1871

Хотима

Ким унутар у машъум йиллар тарихин!
Ет элларга бадарға эрлар изидан —
Кетган шонли хотинлар ажиб таърифин...
Сен у давр фожиасин кечир кўзингдан!
Эзгу ботирликлари юксак, беғубор,
Қувғинларга паноҳкор париштасимон
Таянч, қудрат, куч бўлиб ўлмас, вафодор —
Оғир кунда бўлишди шулар намоён.
Балки ҳали қиссамиз қилармиз давом
Эл-юртдан кўнгил узиб қорли чўлларда
Улганлар хотираси ўчмайди тамом,
Мадҳ этилур бир чоқлар ўлмас куйларда.
На қадар жозиб, гўзал сиймолар! Инсон
Қўрганмикан ҳеч қачон бирон элу юрт
Тарихида бу сифат кўркни бир замон!
О, бу номлар тарихда бўларми унут!
Келажак шоирлари унутмас асло!
Тақдирини биз таъриф этган мард аёл
Баридан ҳам ёрқинроқ порлайди аммо.
У, мудҳиш тюрьма йўлин ўтди безавол.
Шафқат билмас одамлар рақобатлари
Йўлларига кетма-кет ғовлар ташлади.
Сололмади дилига ҳеч қўрқув-даҳшат.
Баридан ўтди илк бор шу ёш жасорат.
Ўзгаларга ботирлик учун очди йўл,
Қаҳрамонлик, шарафга даъват этди ул!

1872

КНЯГИНЯ М. Н. ВОЛКОНСКАЯ*

Бувимнинг эсдаликлари

(1826—27 йил)

І б о б

Бор бўлгур неваралар! Бу кун ҳам яна
✓ Уйнаб сайрдан қайтиб уйга эртароқ:
✓ «Буви, зерикдик жуда! Ёгинли тунда
Суратлар осиг уйда ўтирган бир чоқ
Сўзлаб берган эдингиз қизиқ ҳикоя,
✓ Эшитгандек зерикмасдан, жон буви, яна
✓ «Шундай бир қисса айтинг» деб бениҳоя
✓ Қистаб ўтиришарди теварагимда.
Дедим «Ҳали сиз ёшсиз, эшитасиз хўп,
Менинг ҳикояларим бўлар кўп китоб.
Ҳали ўйинқароқсиз, улғайиб, ўсиб
Ҳаммасига тушуниб оласиз боб-боб!
Не бўлса, ёшингизга муносиб барин
Ақлингизга таққослаб ҳикоя қилдим.

* *Княгиня Мария Николаевна Волконская* (1805—1863) — 1812 йил Ватан урушининг қаҳрамони генерал Н. Н. Раевскийнинг қизи. 1824 йилда декабрист Сергей Григорьевич Волконскийга (1788—1863) турмушга чиқади.

Боринглар, далаларни, шаҳар боғларин
Кезинг, ўйнанг... Ёз куни ўлтирманглар жим!»

- Неваралар олдида қолмай деб қарздор
Эсдаликни ёзишга киришдим букун;
Айнан шулар учун ҳам таниш, дўсту ёр
✓ Суратларин асрайман ардоғлаб бутун.
✓ Мендан хотира қолур альбом ва чечак —
✓ Синглим — Муравьеванинг* қабрин гуллари,
Коллекция қилинган хил-хил капалак,
Чита** табиатининг манзаралари.
Темир билак узукни қиламан ҳада
Дейман муқаддас билиб ардоғланг шуни.
✓ Боболаринг мен учун бир туҳфа дея
Кишанидан ясаган сургунда уни.

- Киевга яқин жойда, болажонларим,
Бир сокин қишлоқчада келдим дунёга.
Оиланинг эркаси, севгани эдим,
Наслимиз ҳам бой эди ва аслзода —
Отам яна кўтарди унинг шуҳратин,
Ватанидан азизни билмаган ҳеч вақт,
Бу, ҳаловат билмаган жанговар учун
Қиммат эди ботирлик келтирган шавкат.
✓ Муъжизалар яратиб курашларда у,
Бўлди ўн тўққиз ёшда полкка командир.
Жаҳонга машҳур қилган зафар гултожи,
Жасорат, мардлигидан нишон эди бир.
Форс, Швед юришининг жангу жадали
Жанговарлик шонига дебоча бўлди.
Саркарданинг ҳеч ўлмас хотиралари,
Ун иккинчи йил билан маҳкам қўшилди.
Бу ерда ҳаёт ўтди қаттиқ курашда,
Юришларда биз бўлдик ёнида ҳамдам.
Унинг ҳаётин ўйлаб қўрқув ташвишда
Ўтмаган кун бормикан ойда бир кун ҳам.
Смоленск шаҳрининг ҳимоячиси,

* Александра Григорьевна Муравьева эри декабрист Никита Муравьев орқасидан Сибирга бориб 1832 йилда ўша ерда вафот қилди.

** Читада қамоқхона бўлиб, Сибирга ҳайдалган декабристлар ўша ерда яшар эдилар.

- Олда бориб ҳар хавфга бўларди қалқон
 Уқ еб Лепциг ёнида яна эртаси,
 Кўксида ўқ билан жанг қилди беомон.
 Улмаслигин нотиқлар этди мадҳия,
 ✓ Ҳаёт йилномаси ҳам шундай қилди қайд:
 Яшар экан Она юрт-буюк Русия
 Саркардалар ичида яшар у ҳар вақт.
 ✓ Хотирадан силинмас шуҳрати, шони!
 Россия доҳиларин куйлаган замон
 Жарангли мисраларда қайд этиб номин
 Ҳурматин Жуковский қилганди баён:
 Дашков ёнида шахсан жанг қилган ботир,
 Ўғилларин курашга бахш этган ота —
 Ватанпарвар отани нақл этди шоир,
 Баҳодирлик кўрсатди беҳад жангларда.
 Улкан-улкан жангларда катта бобонгиз
 Ёлғиз куч-ла келдими рақибдан баланд:
 Жасоратга жанговар заковатини
 Дейдиларки саркарда қилолган пайванд.

- Уруш ташвиши билан хаёл паришон,
 Оила ҳаётидан турарди узоқ.
 Жойи келганда қаттиқ. Нақ тангрисимон
 Баркамол кўринарди онамга ҳар чоқ.
 Узи ҳам онамизни севарди жондан,
 Қаҳрамон отамизга бизлар ҳам мафтун.
 ✓ Энди юришлар тугаб, қутулиб жангдан
 ✓ Оилада хотиржам дам олди бутун. ✓
 Шаҳардан четда эди уйимиз у дам,
 Болаларни инглиз аёлга бериб
 Дам оларди отамиз. Шу ерда мен ҳам
 Бой дворян қизига не бўлса вожиб
 Барини ўрганардим, тайёрлардим дарс,
 Боғни кезиб ўйнардим, куйлардим шодон.
 Овозимни эшитган қиларди ҳавас,
 Отам ҳам севар эди тинглашни ҳар он.
 Ёзувларин тартибга соларди аста,
 Газета, журналларни қўймасди қўлдан.
 Базм берар, ўзидай мўйсафид, кекса
 Генераллар қадами тинмасди уйдан.
 Бундай чоқлар баҳсларнинг бўлмасди сўнги,

Биз ёшларчи, танцадан тинмасдик бир дам.
 У замонлар, жонларим, уйимиз кўрки
 Базмлар маликаси эдим, рост айтсам:
 У хуммор кўзларимда ёнган мовий ўт,
 У кўркам қора қўнғир узун сочларим,
 У қорача юзимда мисоли барқут
 Шўх товланган қизиллик, гўзал қошларим,
 Баланд бўйим, келишган нозик қомат, қад,
 Мағрурона юришим — у замон бутун
 Полкка яқин яшаган офицер, гусар,
 Бор гўзал йигитларни қилганди мафтун.
 Лекин хушомадларга қилмадим парво,
 Яна мен-чун ғам еди отамнинг ўзи:
 Бўй етиб қолдинг қизим, куёв ҳам аъло,
 Лепциг бўсағасида жанг қилган: уни
 Шаҳаншоҳ отамиз ҳам этади иззат,
 Мардлигини тақдирлаб қилди генерал.
 Сендан катта... ва лекин ўқтам, азамат
 ✓ Волконский! Шоҳ кўрик ўтказган маҳал
 ✓ Кўрган эдинг сен уни... уйда неча бор
 ✓ Учрашгансиз ва сайр этгансиз боғда!»
 — «Ҳа, эсимда! Баланд бўй, хушқад генерал...»
 «Худди ўзи!» деди-ю кулди мийиғда.
 — «Шу қадар оз сўзлади, отажон, менга!»
 Деёлдим-у қизариб кетганим сездим.
 «Сен у билан бахтиёр бўласан!» дея
 Шарт ҳал қилди, бир сўзга журъатсиз эдим.

Икки ҳафта ўртада ўтар ва ўтмас
 Сергей билан қовишдик ўқилиб никоҳ.
 Қайлиғим деб атаган кунлар ҳам кўпмас,
 Эр деб атаб тўймасдан қолавердим тоқ.
 Бир паноҳда яшаган кунлар бўлди кам,
 Бир-бировни кўрмакка юрдик интизор.
 Узоқ-узоқ қишлоқлар бўйлаб сочилган
 Ҳарбий бригадалар қишларди. Кўп бор —
 Тез-тез Сергей бўларди уларга меҳмон.
 Бу ўртада мен бўлдим тўсатдан бетоб,
 Врачлар жўнатдилар Одесса томон.
 Шифо берди ёз бўйи денгиз ва офтоб.
 Шу қиш олиб кетмоққа келди Сергей ҳам,
 Бирга кечди бир ҳафта шодлик, роҳатда.

- ✓ Бош кватирда эдик... бизнинг бахт, ором,
- ✓ Тамом булди, биз яна қолдик офатда.
Бир кун қаттиқ уйқида эшитдим бирдан,
Сергей дер эди менга: (яқин-ди сахар)
- ✓ «Тур жоним, калитларни топиб бер тездан
Ва каминга олов ёқ!» Мен ташлаб назар
Чуқур ҳаяжон ичра кўрдим эримни.
Ранги оппоқ оқарган. Каминни ёқдим.
- ✓ Стол яшиқларидан қоғозларини
Бир-бир олиб ташларди оловга шошқин.
Апил-тапил бирига кўз югуртар гоҳ,
Гоҳи бирин отади ўқимай ўтга.
Мен ҳам кўмаклашардим жисмимда титроқ,
Қоғозларни итариб ўтга сукутда
Сўнгра деди: азизим, жўнаймиз ҳозир!
Сочларимни силади ишқ, ҳаяжонда
Нари-бери йиғишиб бор-йўқни охир,
Хайр-маъзур қилмасдан жўнадик тонгда.
Уч кечаю уч кундуз тинмай босдик йўл,
Сергей хафа, қайгадир шошарди ғоят.
- ✓ Етиб келгач отамнинг ҳовлисига ул:
- ✓ Менга хайр, дедию кетди шу соат...

И б о б

«Кетди!.. Нечун ранглари бу қидар оппоқ,
Не ҳодиса юз берди шу бир кечада.
Нечун рафиқасига бир сўз демаёқ
Кетди... Ё раб, қолди не кулфат ичида!»
Узоқ на уйқу билдим, нада тасалло,
Шубҳалар чангалида қийналди юрак.
«Кетди у, жўнаб кетди! Яна мен танҳо!..»
Қариндошлар йиғилиб юпатар бирдак.
Ишли одам, кутмаган бир хизмат чиқиб,
Шошилинич кетган дея юпатар отам:
«Балки императорнинг ўзи чақириб,
Бирон махфий иш билан жўнатган. Сен ҳам —
Йиғламоқни бас қилгин! — Сафарларимда,
Ҳарбий ҳаёт жафосин баҳам кўргансан.
Биласанки, у қайтиб келар тез кунда,
Қалб остинга бебаҳо гаров тугансан.
Узингни ардоғлашга мажбурсан сўзсиз.

Сабр қилсанг ҳадемай келиб қолади:
Хотин эрин сафарга кузатиб ёлғиз,
Қўлда гўдакча билан кутиб олади!..»

- ✓ Ҳайхот! Сен айтганларинг келмади, афсус!
- ✓ Кўришмади шўрлик хотин билан уйда.
- ✓ Азиз, тўнғич ўғилчасин отаси — маҳбус
- ✓ Уйда эмас, ёт жойда олди қўлига.

- На қадар қиймат тушди менга тўнғичим,
Роса икки ой ётдим оғир дард чекиб.
Жоним азоб ичида, ўлган дил, руҳим,
Кўрган кишим энага бўлди кўз очиб.
- ✓ Келдими? деб сўрайман юракда қўрқув,
 - ✓ «Мактуб борми?» — «Йўқ!» жавоб бўлди сўроққа.
 - ✓ «Отам қани?» — «Жўнади Петербургга у».
 - ✓ «Акам қайда?» — «Аканг ҳам кетди шу ёққа».

- Менинг эрим келмади, мактуб йўқ ҳатто,
Отам билан акам ҳам жўнамиш у ён.
Мен ҳам онамга дедим: «Бас, етар кутмоқ,
Шунча кутдик. Мен ўзим жўнайман шу он!»
- ✓ Бормасликка ёлбориб ялинди отам.
- Қароримдан қайтмоққа йўқ эди қудрат.
У сўнги тун... бу тунда мен учун мубҳам
Юз берган ҳолнинг барин эслаб бир муддат,—
Менинг эрим устига ҳалокат, ғусса,
Солганини англадим қора бир кўлка...

Илк баҳор фасли эди. Дарёлар ўта
Тошбақа одим билан тушдим мен йўлга.

Мен етиб боргунимча кетдим мадордан
Ва отамдан сўрадим: «Қаерда эрим?!»
— «Эринг Молдавияда. У жангга кетган».
«Сизга хат ёзмайдими?» Отам маъюс, жим
Уйдан чиқди. Акам ҳам кўринмасди шод.
Хизматкорлар ҳаммаси сокин ва хомуш.
Дарров сездим: бир сирни қилиб эҳтиёт,
Яширишиб дилимни этишмоқчи хуш...
Дейишди: сен чарчаган ва ҳордиқ даркор,
Қўйишмади ҳеч кимни ёнимга яқин.

Атрофим ўрагандай пўлатдан девор,
Газета ҳам бермасдан эздилар бағрим.
Хаёл қилдим. Эримнинг кўп-ку қардоши,
Хат ёзаман ёлвориб, қилсинлар жавоб!
Ҳафта ўтди жавоб йўқ! Утли кўз ёши
✓ Рухсоримни куйдириб, қиларди хароб...

Оҳ, яширин аламлар туйғусидан зўр
Нима ҳам бор! Мен қатра тўкмасликка ёш
Қасам ичиб отамдан сўрадим чин сўз.
Жимдир падар. Жим атроф. Сукутдир йўлдош.
Шўрли отам, севгандан қийнайди мени.
Қизғангандан қилади дилимни абгор.
Билдим, билдим оқибат барча бор сирни
Нақ ҳукмнинг ўзидан ўқидим ахбор.
Фитначилар ичида Сергей ҳам бормиш,
Ағдармоқ бўлибдилар ҳокимиятни.
Қўшинларни тузишиб битганида иш...
Очилибди... унга ҳам қўйилган айбни...
Ўқидим-у, гириллаб айланди бошим.
Кўзларимга ишонмай қарайман такрор.
«Наҳот!» дейман, — ҳеч бовар бермайди ҳушим,
Сергейга шарафсиз иш келишмас зинҳор!

Мудҳиш ҳар бир у сўзнинг мағизин чақиб,
Юз қайта ўқиганим, ҳамон хотирда.
Отамнинг ҳузурига бордим мен чопиб,
Унинг доно сўзлари бахш этди далда.
Енгил тортдим елкамдан гўё тушди тош.
Аммо ўкинч шул эди Сергейдан фақат:
Нечун мени қилмади сирига йўлдош?
Ўйладим-у, афв этдим уни шу соат:
«Қандай айтсин! Шу қадар ёш эдим у чоқ,
Ўғли ҳали қалбимнинг остида эди.
Ўртамизга тушганда бу аччиғ фироқ
У, ҳам она, ҳам фарзанд хавфида эди».
Мен ўйладим: «Гарчанд зўр бошга тушган дард,
Лекин умид барчаси бўлганмас барбод.
Сибирь — даҳшат! Оҳ, Сибирь йироқдир беҳад,
Аммо унда ҳам инсон кечирар ҳаёт?!..»

- Мен Сергейни эркалаш орзу ўтида
- ✓ Туни бўйи тўлғондим, ёндим беқарор.
Наҳор чоғи кўзимни босган уйқидан
Рухим тетик уйғондим, дарддан беғубор.
Кундан-кунга ўзимни сездим саломат,
Танишларни кўришга толпинар-ди дил.
Опамни топдим, сўраб бор сирни, фақат
 - ✓ Жавоблари қилмади дардимни енгил.
Опам деди: «Шу ўтган кунлари бутун
Сергейни сақладилар тюрмада маҳкам.
На қардош-у, на дўстни қўйишди яқин,
Фақат кеча кўролди уни отам ҳам.
Сен ҳам кўра оласан албатта висол:
Хукм ўқилиб бўйнидан олишгач хочни
Кийгизишди маҳбуслик жандасин дарҳол.
Яқинларин кўришга рухсат беришди!..»

- ✓ Барча тафсилотларин айтмадим... ҳайхот
- ✓ Дилга солиб бир машъум, хавфу хатар из,
Қасос тилаб то ҳануз кўтарар фарёд.
Болажонлар, яхшидир билмасангиз сиз.

- Опам билан йўл олдик эрим томонга,
Қўрғонда «генералга» учрашдик аввал.
Аммо, қоронғу бўм-бўш ва кенг бир залга
Бизни бошлаб йўл олди кекса генерал.
«Княгиня», шу ерда кутинг, келамиз!»
Дея чиқди бир дунё қилиб тавози.
- ✓ Интизор тикилардим эшикка ҳаргиз,
Хаёлимда минутлар соатдан узун.
Мана қадам товуши ҳам бўлмоқда ғойиб,
Изларидан учади менинг ўйларим.
Назаримда: бир шода калитни олиб
Мана очди занг босган қулфни шу зум.
Бир темир панжарали хазин ҳужрада
Ҳолдан тойиб, толиқиб маҳбусим ётар.
«Рафиқангиз келди...» дер. Таниш чеҳрада
Қони қолмай оқарар, титрар, жонланар.
Рафиқа... қулоғига ишонмас асло,
Йўлак бўйлаб чопади мисоли шамол.

«Ана у!» дер генерал чол сертаманно,
Мен оқибат Сергей-ла кўришдим висол.

- О, даҳшатли бўронлар ўтмапти беиз;
Манглайида бўлибди ажинлар пайдо.
Ранги худди мурданинг юзидай гуссиз,
Кўзлари аввалгидай чақнамас асло.
Менга ошно, хаёлкаш, сокин бир нигоҳ
Аввалгидан теранроқ ва дардли боқди.
Бир сония синовчан боқди-ю гўё
Шу қарашда қалбимни бехато топди.
Кўзлари шодлик ичра сочарди учқун,
Кўкрагига отилиб йиғлардим ўзим.
Эрим бағрига босиб шивирлар секин:
«Бунда бегоналар бор, унутма қўзим».
Яна шундай дер эди: гўёки, унга
Эзгулик итоатни лозимдир билмоқ.
Тюрьмада кун кечирмоқ қийинмас унча,
Яна нималардир деб куч-далда бермоқ
✓ Бўлар эди... Кузатувчи, аммо безовта
У ён-бу ён юради. Ўнғайсиз эди.
Сергей кийим-бошига қилиб ишора
Деди: «Маша, сарпо-ла табрикла мени,—
Сўнгра секин шивирлаб: «*Тушун ва кечир!*»
Кўзларига ярқираб қуйилади ёш.
Шу он етиб улгурди жосус териб сир,
Сергей ёшин яшириб қуйи эгди бош.
Дедим баралла: «Сени жандада бу хил
Кўрарман деб хаёлга келтирдим қачон?
Шивирладим оҳиста: «*Англайман буткул,
Аввалгидан ортиқроқ севаман, ишон...*»
«Не қилай? Энди умр кечар сургунда,
(*Тирикчилик жонимга теккунча бир кун*)».
✓ «Тани, жонинг соғ бўлса, ғам тортиш нега?
✓ (*Бизларни ажратолмас ҳижрон ва сургун*)».
- ✓ «Хали сен шуидаймидинг!» мамнун деди-ю,—
Юзларини ёритди иссиқ табассум.
Дастрўмолин дераза узра қўйди у,
Мен ҳам унинг ёнига рўмолчам қўйдим.
✓ Кетарканман мен олдим унинг рўмолин. ✓
Эрим қўлида қолди менинг рўмолчам.

- ✓ Бир йиллик ҳижрондан сўнг, кўрмак-чун висол
- ✓ Берилган бу бир соат жуда эди кам.
Не қиламиз, не илож, тугади муддат,
Бошқалар ҳам кутмоқда кўришмоқ дийдор.
Қаретага ўтқазиб мени серҳурмат —
Яна оқ йўл тилади генерал кибор.
Рўмолчадан мен топдим бир жаҳон шодлик,
Упиб юзу кўзимга суртдим мен уни.
О, рўмолча бурчига не сўз ёзиқлик,
Ёниб — титраб ўқийман энтикиб шуни:
*«Азиз дўстим, сен озод, қаргама, афв эт,
Руҳим тетик ва севган рафиқамни ҳам
Руҳан тетик кўришни қиламан умид.
Хайр, гўдак ўғлимга йўллайман салом...»*

- Эрим қариндошлари Петербургда кўп,
- ✓ Ҳаммаси ҳам этувли, донгдор зодагон!
Эримни қутқармоқни ўтиндим мен хўп,
Уч кеча-ю, уч кундуз тортдим ҳаяжон.
Отам дерди: «Қизим бас, чекма изтироб,
Қилмаганим қолмади, фойда йўқ фақат!»
Император ҳазратдан қилиб илтижо
Йиғлаб ёлворди бари — бу чин ҳақиқат.
Лекин унинг тош қалбин юмшотолди ким?..
Эрим билан сўнг дафъа кўришдим дийдор.
Уни олиб жўнашди... Танҳо йиғлаб жим
Қолиш билан дилимдан эшитдим бир зор:
Қололмайман бу ерда, қолмайман асло,
Шошмоқ керак у томон, маҳбусим томон.
Отам уйи нафасим бўғади гўё,
- ✓ Бормоқ учун ижозат сўрадим шу он.

+ Болаларим, мен энди сўзлай батафсил,
Умидимнинг у машъум ғалабасини.

- ✓ «Мен бораман» дедим-у оилам аҳил
Кўндаланг қўйди йўлга раддиясини.
Парвардигор, не ишга бермадим бардош,
Не ғовларни ўтмадим, нелар кўрмадим!
Тўпланди ака-ука, қовму-қариндош.
Киев ёнидан етиб келди волидам.
«Қилинг насиҳат» дея, буюрди отам.
Ялинмоқ ҳам, ёлбормоқ келмади бакор.

Тангри ўзи ярлақаб, менинг иродам
 Барига голиб келди синмади зинҳор!
 Дил йиғлайди, кўзимда ёшдан йўқ асар,
 Яна дастурхон узра дoston мен ҳақда.
 Оила жим. Гапора сўрайди падар:
 «Хўш, қароринг не бўлди?» — «Жўнайман, ота!»
 Отам оғир сукутда... сукутда барча,
 Йиғламоқдан юрагим эзилди оқшом.
 Гўдагимни тебратиб ўйладим қанча...
 Нохас отам ташрифи чўчитди тамом.
 √ Дўқ-пўписа кутгандим... Лекин паришон
 Сўз бошлади, дил тўла меҳр ва ҳасрат:
 «Қизим, ахир қилдинг-у бағримизни қон,
 Бу бетоли: гўдакка йўқми ҳеч шафқат?
 Жоним қизим, не кечар аҳволинг унда?
 Бу қисматга ҳеч аёл беролмас бардош!
 Ўзингни қурбон қилма, болам беҳуда,
 У ерда тирик жонга гўр бўлар йўлдош».
 Жавобимни кўзимдан қиларди фаҳм,
 Пешонамни силайди эркалаб ўпиб...
 «Айб ўзимда! Мен сени хароб айладим»
 Дейди, изтироб ичра ўртаниб куйиб.
 Қайда эди эс-ҳушим, кўз қайда эди.
 Бутун қўшин танирди, биларди ахир!
 Оппоқ сочин юларди, аччиқ йиғларди:
 «Кечир, қизим! Жазодан халос эт, кечир.
 Кетма, Маша!» ялиниб ёлворар, йиғлар.
 Қандай бардош бердим мен — ўзим ҳам ҳайрон,
 Секингина «жўнайман» дедим-у ҳадеб
 Елкасига бош қўйиб йиғладим чунон.

«Кўрамиз» деди. Қаддин кўтарди расо,
 Отам кўзида ёнди газаб учқуни:
 Ўйламай «жўнайман»ни қиласан иншо,
 Бир дам фикр қилдингми оқибатини!
 Қайга, нечун? Бу ҳақда фикр этмоқ даркор,
 Нелар дединг, жон қизим, билмайсан ўзинг.
 Танангга ўйлаб кўргин, фикр этмай зинҳор
 Наҳот бизни ўзингга рақиб деб билдинг.
 Ота-она душманми ва ёки нодон,
 Ўз тенгингдай қиласан улар билан баҳс.
 Юрагингга назар сол, фикр қил обдон,

Келажакка зийрак боқ, қизишмай бирпас,
Уйлаб кўр! Эрта билан кўришамиз, хайр...»

Отам кетди даҳшатда, дардли, даргазаб,
Менчи санам олдига худди ўликдай
Йиқилдим-у йиғладим, чилпора юрак...

III боб

- ✓ Уйлаб кўр! Мен тунларни ўтказдим бедор,
Кўзимда ёш шашқатор қилдим ибодат.
Яратганни кўмакка чақирдим зор-зор,
Худойимдан сўрадим кенгаш ва мадад.
Мен ўйлашни машқ қилдим; берганди фармон —
- ✓ Отам ўйлаб кўришни... бу қандай мушкул!
Ҳали кеча биз учун у ўйлаган он
Ҳаётимиз на қадар эди тинч, енгил?

Кўпгина таҳсил олдим, уч тилда эркин
Сўзлай билдим, ўйнадим, танцага тушдим.
Зодагонлар, киборлар базмининг ёрқин
Шўх юлдузи мисоли ярқираб ўсдим.
Баҳслашардим мен жўшқин ҳар чоқ, ҳар бобда,
Музикани билардим, куйлардим гўзал.
Чавандоздек енгил, соз учардим отда,
Аммо лекин ўйлашни билмадим азал.

- Фақат йигирма ёшга кирдим-у ахир
Идрок этдим бу ҳаёт эмас ўйинчоқ.
Зотан гўдак чоғда ҳам дил кетарди зил
Эшитилса гумбирлаб тўп овози гоҳ.
- ✓ Бекаму кўст яшардик бахтиёр, эркин,
 - ✓ Қаттиқ-қайрим бир сўз ҳам айтмасди отам,
 - ✓ Ун саккиз баҳоримда бўлдим мен келин,
 - ✓ Ҳеч нарса ўйламадим, мен ўшанда ҳам...

- Фикрлашдан толмади бошим сўнгги пайт,
Ёрилгудай ўртанди дард чангалида;
- ✓ Муаммолар даставвал ақлим этди забт.
Мудҳиш фалокат аён бўлган онидан
Кўз олдимдан кетмади Сергей бир нафас,
Тутқунликда қийналган сўлгун ва бемор,

Шу чоққача менга ёт қанча эҳтирос
Менинг шўрли қалбимга инъом қилди ёр.

- Барча азобни тортдим аммо баридан
Ожизалик туйғуси келди бешафқат.
Кучлиларга ёлбордим, сўраб тангридан —
Ёрга кўмак изладим... беҳуда фақат!
Ғазаб хаста кўксимни қиларди тилка,
Вужудимни ўрарди қайноқ ҳаяжон.
Талпинар, интилардим кучиб таҳлика,
✓ Осойишта ўйлашга йўқ эди имкон!
✓ Энди шаксиз, ўйламоқ, фикр этмоқ даркор,
Отам шуни хоҳлайди, шудир хоҳиши.
✓ Майли, менинг иродам ўзгармас зинҳор,
Майли, беҳуда, бўшдир фикрим, ўйлашим,—
Бурчим ота фармонин этмоқдир адо,
Ўйламоққа аҳд қилдим, жонажонларим!

- Кекса отам дер эди: «Ўйла, биз ҳақда,
Эмасмиз-ку бегона биз сенга, қизим!
Ота-она ва ҳатто гўдак фарзандни
Бир андиша қилмасдан ташламоқчисан —
Нима учун?» — «Бурчимни этмак-чун адо».
— «Не кунларга ўзингни банд этмоқчисан,
✓ Азобгами?» — Мен унда чекмайман азоб.
Мудҳиш азоб кутмоқда бу ерда мени.
Ҳижрон бағрим поралаб қилади хароб,
Сизга итоат билан қолганим куним,
На кечаю, на кундуз топмасман ором,
+ Шўрли егим бошида мен тўкиб кўз ёш.
Елғиз эрим ҳақида ўйларман мудом,
Эшитарман беозор таяънасин ёввош.
✓ Қайга бориб Иснуддан топарман омон, ✓
Қайга бошим ураман халқнинг ҳукмидан?
Бевафо деб тўқирлар шаънимга дoston,
Таъналарин ўқирман табассумлардан:
✓ Ҳашаматли базмлар очолмас дилинг,
✓ Сенинг жойинг хазинлик чўккан оч саҳро —
✓ Ҳорғин, тутқун тюръманинг кунжагида жим
✓ Оғир ўйдан бир ўзи қийналар... танҳо
✓ Суянчиқсиз... сен дарҳол ўша ёққа бор!
Озод нафас олурман унинг ёнида.

Шодлигига шериклик, тутқунликда ёр
Бўлмоқ бурчим!.. Ҳам шуни хоҳлайди худо.

- ✓ Узур этинг азизлар! Дилим азалдан
Тақдиримни ҳал қилган, қарорим кескин,
Ишончим зўр — бариси қодир худодан,
Сиз-чи, раҳм ва шафқат қиласиз лекин.
Гар танламоқ фарз бўлса икки йўл холос:
Бири ўғлим ва бири тутқундаги эр.
Маҳбус томон еламан, мен унда даркор,
Ўша томон, у томон, юрак шуни дер!
Ўғлимни ўз оилам бағрига олур,
Кўп ўтмайин у мени унутади ҳам.
Гўдагимга бобоси ўз ота бўлур,
Уни она меҳрига ўрайди опам.
Ҳали ўғлим жуда ёш, улғаяр, бир кун
Мудҳиш сирнинг барчаси бўлади аён.
- ✓ Ишонаман: у англар она туйғусин
Ва юракдан афв этар, комилдир имон.

Елғиз фарзанд десам-у қолсам бу ерда,
Сўрамасми сир унга бўлганда ошкор:
«Ғариб отам ёнига бормадинг нега?»
Ғина, таъна қилмоғи, ёзғириғи бор?
Йўқ, йўқ эрим дардига бўлмасам даво,
Тириклайин қабрга кирганим афзал.
Сўнг ўғлим нафратига бўлмоқ мубтало?
Йўқ! Нафрат истамайман асло, ҳеч маҳал!..

Балки, балки... Ё раббий! Ўйлаш ҳам даҳшат! —
Унутарман кўз очиб кўрганни яна?
Янги рўзгор ва эрга қилиб итоат
Ва бўлурман ўғлимга бир ўғай она?
Баттол она! Оҳ, жисмим куйдирмоқда ор,
Кечир, менинг эй азиз, шўрли бадарғам.
Мен унутаи? Сени? Йўқ, ўйламоқ малол,
Сен қалбимнинг ягона севгани, эркам.

Ота! Қани билсанг, у, нақадар қиймат,
Оҳ, билмайсан, уни сен! Кўрдим мен илк бор.
От устида ясанган, сипоҳ, хуш қомат
Полк олдида турарди. Гўзал ва кибор.

Қахрамонлик, шуҳратли ҳаёт қиссасин
Унинг жангчи дўстлари дoston қилганда,
Чанқоқ, жону дил билан тинглаб ҳаммасин —
Шу довурак ботирга бўлдим мен банда.

Сўнгра... Сўнгра фарзандим отаси бўлди.
Яна ортди муҳаббат севгим юракда.
Лекин бутун туну кун ҳижронда ўтди
Тирик эди у фақат жангда, курашда...
Сиз сўраманг, биз қайда кўришдик дийдор,
Қудратини кўрсатди тақдир ва қисмат.
Қалб севгисин энг тоза гавҳарин сўнг бор
Тюрьма ичра топширдим унга умрбод.

Тухмат, бўҳтон барчаси бекор, беҳуда,
Аввалгидай бенуқсон содиқ, соф эди.
Мен тюрьмада кўраркан мудҳиш жандада
Нақ тангрини севгандай севдим мен уни.
Энди маъсум улуғлик порлаб юзида
Бир дам жилмай турарди кўзим олдида.
Машаққатлар гултожи ёниб бош узра
Барқ урарди илоҳи ишқ нигоҳида.

Отажоним! Мен уни кўрмоғим даркор...
Ҳасрати ғуссасидан бўламан ҳалок.
Сен ўз бурчинг ўтаркан аядингми жон,
Нақ шундай таълим бердинг бизга ҳам ҳар чоқ.
Қонли кураш қирғинли жанг оловида
Ўғилларин бошлаган қахрамон жасур,—
Наҳот энди бечора қизнинг жонига
Ора кириб кўрмайсан қарорин маъқул!

Шу хаёллар узун тун кечди бошимдан,
Отам билан суҳбат ҳам ўтди шу зайил...
↓ «Ақлсиз қиз!» деди у, охир қошимдан
Кетар экан. Онамда заррача майил
Кўрганим йўқ. Ҳамма жим, ҳаммада алам,
Оға-иним, қариндош, барида сукут.
Оғир: кунлар ўтиши мушкул бунча ҳам,
Бунча отам юзидан кетмайди булут.
↓ На маслаҳат, на кўмак берар бир кимса,
↓ Аммо мени босмади зарра ҳам мудроқ.

Яна мишжа қоқмади тун узун кеча,
 На чора бор, подшоҳга бўлдим хат ёзмоқ.
 (Трубенская Катяни йўлидан гўё
 ✓ Қайтаришга берганмиш подшоҳ фармон).
 Юрар эди шундай гап, пешонам қора ✓
 ✓ Бўлмасайди шу тақлид. Қўрқардим ёмон.
 Йўқ, бу шов-шув барчаси экан беҳуда,
 Опам Катя Орлова* элтди мактубим.
 Жавоб ёзмиш шоҳ ўзи, ташаккур, унда
 Дилга дармон бахш этган эзгулик кўрдим.
 Хазратлари мулойим зебо ва дилкаш
 (Шоҳ Николай ёзганди француз тилда)
 Баён этмиш. Мен борар ўлкада яшаш
 ✓ Амри маҳол. Даҳшатли ёвуқ у элда
 Дағал қўпол махлуқлар кечирар ҳаёт.
 Менчи, ҳали жуда ёш, нафис бир ниҳол,
 Моҳирликла ишора қилмишки: ҳайхот
 Омон қайтмоқ у ердан мушкул ва маҳол.
 Сўнг олий зот лутфила кўрсатиб қарам,
 Жасоратим мадҳ айлаб қилмиш бахтиёр.
 Жинояткор эримни... афсуски бу дам
 Афв этишга бермасмиш бурчи ихтиёр.
 Бизнинг юсак ҳис-туйғу муҳаббатни рад
 Қилмоқ учун топмай куч бермиш ижозат.
 Лекин бўлар кўп аъло: кетмай мен фарзанд
 Билан қолсам...

Ҳаяжон жисмимни ғоят
 Ураб олди. «Жўнайман!» кўпданми юрак
 Бундай шодлик қувончга бўлганди макон?
 «Мен жўнайман! Гап тамом, тез учмоқ керак!..»
 Мен йиғлайман, ибодат қиламан шодон...

Уч кун ҳозирлик кўрдим узоқ сафарга,
 Қийим-кечак ғамладим, тикдирдим пўстин —
 Асл буюмларимни қўйиб гаровга
 Сотиб олдим оддий, соз арава шу кун.
 Қариндошлар ҳаммаси ҳайрэн, ҳайратда,
 Тараддудим уларга кўринарди фол.

* *Екатерина Николаевна Орлова* (1805—1885), генерал Раевскийнинг бош қизи, декабрист Михаил Хедорович Орловнинг хотини.

Уйда ҳеч ким ишонмас... қувонч, ҳасратда
Сўнги тунни гўдакка бериб бемалол
Танҳо қолдим. Ёнидан силжимай ўғлим
Кулгуларин сингдирмоқ бўлдим хотирга.
Эркаладим сўнг дафъа ва ўша машъум
Мактуб муҳрин ўйнадим у билан бирга.
Ва ўйладим: «Бечора, эй маъсум гўдак,
Сен билмайсан не сир бор ўйинчоғингда!
Бунда шўрлик қисматинг, бегуноҳ малак,
Бошингда онанг бўлмас турган чоғингда!»
Юзим қўйиб оқ момиқ қўлчаларига
Қайғу-ҳасрат аламда йиғлаб ёлбордим:
«Кечир, ўғлим, отанг-чун, отанг дардига
Даво излаб сени мен қолдирмоқ бурчим!...»

У қиқирлаб кулади, қаёқда уйқу,
Хатнинг кўркам конвертин ўйнаш билан шод
Қатта алвон муҳирга талпинади у,
Ўйнаб ётди ўғлим...

сўнг тонг ёришар чоқ

Пишиллаб ухлаб кетди, ширин гўдагим!
Юз рухлари гулсимон алвон тус олди.
Унинг азиз юзидан узмай кўзларим
Ибодатда ўтказдим тунни...

Тонг отди...

Бир нафасда сафарга бўлдим мен тайёр,
Арава шай... яна мен дил чекиб фарёд:
«Ўғлимга оналик қил! Укситма зинҳор!»
Деб опамга ёлвордим... Опам қасамёд
Қилди санам олдида. Ҳамма жим, маҳзун,
Ҳамма сокин... Жудолик оқар сукутда.
Гўё бу кун мен ўлдим оилам учун!
Танграм... Санаб бўлурми машъум минутда
Қанча азизларимдан бўлдим Мосуво?!
Ана, онам боши ганг, ўтирар хомуш,
Ҳамон идроки бовар қилмайди асл:
Унинг қизи кетишга жасорат қилмиш!
Отам қовоғи солиқ бош эгиб қуйи,
Бир чеккада ўлтирар на гап бор, на сўз.
Бўздай оппоқ юзидан ўқиш-чун ўйин
Саволомиз нигоҳлар қадалур ҳануз.

Аравага солинди сўнгги анжомлар,
 Мен йиғлайман, танамда битмоқда дармон.
 Аранг ўтган минутлар берган азоблар
 Оғир эди... Опамни қучдим. Меҳрибон
 Волидамни бағримга босдим сўнг дафъа,
 «Паноҳида сақласин сизларни тангри!» —
 Ўпдим оға-инимни. Улар отамга
 Тақлид қилиб жим эди отам сингари...
 Отам секин қўзғалди қаҳру ғазоби
 Қисиқ лаблар, юздаги ажинларида.
 Сукут ичра қўлига бериб мен хочни
 Ҳузурида тиз чўкдим, ялиндим яна:
 «Кетмоқдаман, бир сўз айт, муҳтарам падар,
 Тангри ҳаққи ўз қизинг гуноҳидан ўт!..»
 Мўйсафид жим ва ўйчан ташлади назар,
 Жиддий доно кўзида меҳр, алам, ўт.
 Таҳдид билан қўлини кўтариб аста
 Шивирлади (зўр титроқ босганди жисмим)
 «Бир йилдан сўнг қайт уйга, унутма! Йўқса
 Оқ қиламан!..»

Ё раббий... беҳол йиқилдим.

IV боб

«Хайрлашмоқ етар, бас, етар кўз ёшлар!»
 Тройкага ўтирдим — учдим, шу замон.
 «Хайр энди, азизлар, қовму қардошлар!»
 ✓ Ота уйидан чиқдим! Совуқ қахратон.
 Уч кечаю-уч кундуз юрдим тўхтамай,
 Мен сураътнинг ортидан эргашиб кетдим.
 У шифолаб дилимни доно табибдай
 Ҳадемай Москвага келиб ҳам етдим.
 Қайин эгачим Зинанинг тушдим уйига,
 Княгиня ёш эди, оқила, дилбар.
 Қўшиғини тинглаган — мафтун куйига,
 Унга музика санъат муқаддас гавҳар.
 Ҳикоя мажмуасин қолдирди мерос,
 Шоир Веневитинов ишқида шайдо —
 Нозик латофатга бой, тўла эҳтирос,
 Гўзал байтлар, мисралар бахш этди аъло.
 Бир йил Италияда яшаб, «Кўзида
 Жануб кўкин чиройин олиб келди у».

Шундай таъриф этганди ёниб кўйида
Юрган шоир бир ажиб шеърида эзгу...
Москва киборига малика эди.
Артистларга бўларди бир паноҳ мудом.
Зўр эди уларнинг ҳам ҳурмати, меҳри,
Шимол Кориннаси* деб бергандилар ном.

Йиғлашдик. Менинг машъум, катъий қарорим,
Унинг ҳам юрагига келган эди хуш.
«Бардам бўл, эй ғарибим, унут ғам, зоринг,
Қара, гулдай чеҳрангга булут ёйилмиш!
Қандай қилиб тарқатсам уни юзингдан?
Оҳ, сендан айрилмоғим нақадар қийин?
Жонгинам, кечга қадар бир оз сен ол дам,
Сўнгра оқшом бир катта базм қурайин.
Қўрқма, хуш келар нозик табиатингга,
Дўстларим янги эмас, бари қадрдон.
Дилрабо қўшиқларни айтамиз бирга,
Севимли пьесаларни қўямиз чандон...»

Оқшомгача шаҳарга тарқалиб кетди
Москвага келганим ҳақида дoston.
Чунки ёшу қарининг оғзида эди
Эрларимиз тақдири худди шу замон.
Шунинг учун суд ҳукми чиққан чоғида,
Ҳайрат, даҳшат ўради барчани дарҳол.
Шунинг учун Москва салонларида
Растопчин латифаси бўларди такрор:
«Ямоқчи Европада бўлмоқ-чун боён
Исён қўтарса қилмас таажжуб ҳеч ким.
Бизда революция қилди зодагон,
Ямоқчи бўлмоқликни истаган балким?...»

Ҳамма оғзида дoston бўлдим шу кунлар...
На фақат бир ёзувчи, шоир, Санъаткор —
Йиғилди барча машҳур ҳешлар, уруғлар,
Қўш отли кареталар кўчада қатор.
Парикларин упалаб обдон сероро,
Потёмкин тенгқурлари бўлди намоён.
Саф тортиб сертавози, сифо, боодоб

* *Коринна* — қадимги юнон шоираси.

√ Таъзим ва иззатларин қилдилар баён.
Саройларда бир чоқлар сурган давр-даврон,
Мансабдор кампирлар ҳам очдилар қучоқ.
«Қандай қаҳрамонлик бу! Ажаб бир замон!..»
Бир мақомда бошларин чайқашар узоқ.

Москванинг зодагон, корчалонлари
Ва шаҳарда ўрнашган йўловчи-ки бор,
Шу кеч бўлди Зинанинг азиз меҳмони.
Йиғилди казо-казо артист, санъаткор,
Замонанинг энг донгдор, отоқли, мумтоз
Италян куйчиларин тингладим бунда.
Отамнинг ҳамкорлари, дўстлари ғаммоз,
Ғуссаю алам чекиб ўтирар шунда.
Мен интилган ўлкага кетган дўстларнинг
Туғишган, яқинлари шу ерда ҳозир.
Шу ерга келган сўнгги алвидо сўзин
Айтмоқ учун севикли ёзувчи, шоир:
Бунда Одаевский, Вяземский ҳам,
Аммам қизига ошиқ жўшқин, меҳрибон
Шоир ҳам шунда эди. Сўнгра эшитсам
Вафот этмиш у шоир бевақт навқирон.

Пушкин ҳам шунда эди... кўриб, бўлдим шод,
Оиламиз ёшлигин ҳамроҳи шоир.
Юрзуфда отам билан кечирди ҳаёт
Менинг шўх ёшлигимнинг гувоҳи шоир.
У вақт сайр қилган эдик истаган қадар,
Гул сочишиб ўйнардик бир-биримизга.
Уй ичимиз Қримга қилганда сафар,
Пушкин ҳам ҳамроҳ бўлди оиламизга.
Зерикиш билмай йўл босдик, наҳоят олдда
Тоғлиг-у, Қора денгиз бўлди намоён.
Бир дам бунда тўхташга амр этди отам,
Биз кенгликда яйрадик, ўйнашиб шодон.

Энди ўн олти ёшга тўлгандим шу йил,
Ёш бўлсам ҳам шўх эдим, чаққон ва бўйчан.
Оилани тарк этиб қушсимон енгил
Ўйнардим жингалак соч шоир-ла хурсанд.
Шляпа киймаганман, узун соч ёйиқ,
Тепамдан қиздирарди тушки офтоб, — . . .

Мен денгизга учаман, қаршимда ёниқ
Жануб соҳили ётар чиройи яшнаб.
Атрофга тўймай боқар кўзларим хушҳол,
Сакрайман, денгиз билан ўйнайман шодон.
Тошқин узоқ кетади, мен эса дарҳол
Чопиб, елиб бўраман яна сув томон.
Тошқин яна келаркан соҳилга яқин,
✓ Тўлқинлар қатор-қатор оқаркан, мен боз
Қочишга шўшиламан дилларда ёлқин,
Тўлқин эса орқамдан қилади парвоз!..

Пушқин узмай нигоҳин қараб турарди
Ва куларди ботинкам ҳўл қилганимдан.
«Энагам келаётир, жим!»— дердим жиддий,
Оёғим ҳўллигини яшириб ундан.
Сўнгра мен «Онегин»да учратдим барин,
Ажойиб мисраларни унга ўқидим.
Олов ўраб оларди ўқиган сайин.
Шод эдим... Бари ўтди. Энди қаридим.
Ўтди у ажиб кунлар... Яширай нега,
✓ Пушкин менга ошиқдек кўринди шу чоқ.
Дарҳақиқат, у кўнгил қўймади кимга,
Кимни севиб қолмади у юрак қайноқ?!
Ўйлайманки, илҳоми қадар у замон
Эҳтирос-ла севмаган ҳеч кимсани у,
Юрагини банд этган дард-у ҳаяжон
✓ Илҳом эди ва унга бўлган ишқ-қайғу.

Юрзуф ажойиб макон — мисли гўзал боғ,
Бу боғларнинг ичида водийлар яшнар.
✓ Денгизидан нарига чўккан Айиқ тоғ,
Қоялар этагига ёлишиб қатор —
Татарлар кулбалари турарди ва ток
Занглари тиккаликка кетган чирмашиб.
Зилол колонналардай саф тортиб терак
Қимир этмай туради тўп-тўп бўлишиб.
✓ Ҳовли олдик бир баланд қоя остидан,
Ўқориги хонага ўрнашди шоир.
У дер эди: — Мамнунман ўз қисматимдан,
Шу денгиз, шу тоғларга бўлибман ошиқ.
Пушқин сайр этарди ёлғиз ва танҳо.
Кезиб юрар эди у тинмай узун тун.

Тунлар денгиз соҳили бўлди сайргоҳ
 У чоқ фикрини Байрон этганди маҳкум.
 Пушкин Лена исмли менинг синглимдан
 ! У инглиз тилидан олар эди дарс.
 Таржима қилган гарчанд Лена Байрондан
 Ва шоирдан сир тутиб кўрсатган эмас.
 Фақат менга ўқирди ўз машқин синглим,
 Сўнгра йиртиб ташларди барин шу замон.
 Лена ҳам шеър ёзишин уйдаң аллаким
 Бир кун келиб шоирга айламиш баён.
 Дераза орқасидаң парча ва парча
 Қоғозларни терганда сир бўлди ошкор.
 Шодликдан таржимани мадҳ қилиб анча
 Қиз шўрлини қизартди шоир неча бор.
 Машгулотин тугатиб бизнинг ҳовлига
 ✓ Тушар эди қилмоқчун бирдам фароғат.
 Тик, ям-яшил турарди айвон олдида
 Шоирнинг содиқ дўсти бир туп сарв дарахт.
 Шоир тонгни кутарди сарв соясида,
 Хўшлашарди сафарга жўнаркан ҳар он.
 Дейдиларки, ерлилар ҳикоясида
 Кўринармиш Пушкиннинг излари ҳамон:
 «Осмонга болқиб-болқиб чиқиш билан ой,
 Дарҳол учиб келармиш шоирга булбул.
 Куйларига маст бўлиб қолармиш тоғ, сой,
 Борлиқ табиат жимиб тинглармиш буткул.
 Халқ сўйлайди, — сўнг булбул ҳар келганда ёз,
 Боққа учиб келишни қилмабди канда.
 Гоҳ чинқириб, гоҳ йиғлаб куйи тўла роз
 Чақирибди шоирни ҳар гўзал тонгда.
 Лекин шоир ўлмиш-у, қанотли куйчи
 Келмай қопти... Ва шундан бери сарв дарахт
 Етим қолиб қайғуга, аламга тўлди,
 Ҳамсуҳбати шу денгиз бўлибди фақат...»
 Пушкин шарафга кўмди бу сарв дарахтин,
 Сон-саноқсиз сайёҳлар зиёрат қилар
 Соясида дам олиб, хотира учун
 Хушбўй, зилол шохидан синдириб олар...

Шодлик, севинчсиз бўлди бу сўнгги висол,
 Чуқур қайғу-аламга чўмганди шоир.
 У, Юрзуф...денгиз... унда кечирган гўзал

Болалик ўйинларин эслатди ҳозир.
Ҳазилкашлик одатин унутиб бутун,
Меҳр ва шафқат тўла мен-ла тортди ғам.
Беғам ўтган ҳаётнинг дўстига шу кун
Ўғит бериб оғадай бўлолди малҳам!
Анча юрди хонада, менинг ёнимда
Қисматим юрагига солганди ташвиш,
Болажонлар, сўзлари бари ёдимда,
Ундай баён қилмоғим ғоят мушкул иш:
«Боринг, боринг! Сизда зўр қудратли қалб бор-
Жасур чидам, бардошга бойсиз ниҳоят.
Ҳалокатли сафарда иқбол бўлсин ёр,
Махрумликлар қилмасин асло хижолат!
Ишонинг, дилингизнинг бундай мусаффо
Поклигига арзимас разил жамият.
Унинг пуч ташвишларин соф севги, вафо
Мардлигига олмаган бахтиёр минг қат!
Бу жамият — ҳамманинг кўнглига урган
Бир маскарад — унда қалб тош бўлиб мудрар-
Оташин ҳақиқатга совуқ уфурган
Муттасил манфаатдор муз ҳукм сурар.
Йилларнинг қудрати-ла кетар адоват,
Замонлар йиқиб ташлар кўҳна тўсиқни,
Қайтиб келар отангиз шуҳрати албат
Ва қадрдон боғларнинг соя-салқини!
Ҳориган кўнглингишга шифобахш бўлиб
Зангори водийларнинг кирар шарбати.
Сўнг ўтмишга боққанда ғурурга тўлиб,
Яна сизни яйратар шодлик нашъаси...

Аминман! Қайғингизга хотима бўлур,
Ахир шоҳнинг ғазаби бўлмас умрга.
Лекин чўл, саҳроларда топсангиз ўлим
Чин қалбдан ташаккур-ла олурлар тилга:
Қаҳратон совуқ элнинг қорли чўлида
Покиза дил қудратин қилиб намоён,
Очилмай хазон бўлган севги йўлида
Мард хотиннинг сиймоси дилбар ва жонон.

Сиз ҳалок бўлсангиз ҳам, сиз тортган жафо
Достони юракларда тирик қолади.
Эвара, чеварангиз саҳаргача то

Дўстлари-ла сиз ҳақда суҳбат қилади.
Сизнинг ҳеч унутилмас қиёфангизни
Кўрсатурлар афсус-ла уларга бир чоқ.
Узоқда ўлган азиз аждод руҳини
Шод этмак-чун қадахлар кўтарурлар оқ!..
Саҳродаги қабрнинг ёғоч хочидан
Мармар тош мангуроқдир албат — бегумон.
Долгорукая олам хотиротидан
Кетмас, аммо, Бирондан* қолмади нишон!

На дердим! Соғлиқ, қудрат берсин худоёим,
Ўлмасак кўришмоққа топармиз имкон.
«Пугачев»ни ёзишга амр этди шоҳим,
Пугачев қийнамоқда борлигим ёмон.
Шараф-ла адо этмоқ истагим ғоят,
Шу туфайли Уралга қиламан сафар,
Баҳор нафаси билан жўнасам, шояд
Яроқли маълумотни тополсам, жадал —
Сиз томон йўл оламан Уралдан ўтиб!..»
«Пугачев»ни ёзди-ю, биз томон аммо
Шоир қорли ўлкага келмади етиб.
Ахир қандай қилсин у ваъдага вафо?

Музыка тинглар эдим юракда ғусса,
Қўшиқнинг ҳар сўзини иламан чанқоқ.
Ўзим қўшиқ айтмадим нетай мен хаста,
Бошқаларга ёлвордим, ўтиндим қайноқ:
«Ўйланг дўстлар, мен жўнаб кетаман тонгда,
Қуйланг жоним, куйланглар, янгрating созни.
Бу қўшиқлар қаёқда, музыка қайда,
Қуйланг, куй барбод этсин дилдаги розни».

Ажиб, нафис оҳанглар қуйилди равон,
Кузатиш қўшиғи-ла битди зиёфат.
Оғир ўйсиз ҳеч кимни кўрмадим! Бирон
Кишини учратмадим беқайғу ҳасрат!
Кампирларнинг салқиган жиддий юзлари
Совуқ такаббурлигин секин йўқотди.

* *Княгиня Наталия Долгорукая* (1714--1771) фельдмаршал Шереметовнинг қизи, Сибирга эри орқасидан сургунга кетган. Эрнст *Бирон* — замонанинг зайли билан бўлиб қолган солим ҳоким, малика Анна Ионновнанинг хуштори

Гўё ҳаёт жилваси сўнган кўзлари
Меҳр, шафқат ёши-ла қайтадан ёнди.
Бор санъатин кўрсатди барча санъаткор,
Оқ йўл, бахтиёр сафар орзуси куйда —
Жарангларкан бу куйдан гўзалроқ не бор!
Хайру дуо сўздан латиф куй қайда!
Илҳом тўла созлари янграб беғубор,
Куйладилар кўзларда тўхтамади ёш.
Хўшлашаркан ҳар бири қучоқлаб, такрор
Дерди: «Ҳар ерда бўлсин тангримиз йўлдош».

V боб

Қаҳрамон совуқ, йўллар оппоқ ва текис,
Заррача булут йўқдир қиш осмонида.
Ямшичкнинг қошу соқол, мўйловлари муз,
Дир-дир титраб ўтирар соявонида.
Орқасида, кифтида, қалпоғида қор,
Бўғилар, отларини ундаб илгари.
Чопар, чопар отлари тинмайин зинҳор,
Йўтал бўғиб келар-ди тезлаган сари...

Одатдаги лавҳалар: кўркама бир чирой —
Сўлмас саҳро чиройи — бу рус ўлкасин,
Улкан соялар ташлаб қалин қарағай,
Салобат-ла шовуллар оғир ва ҳазин.
Яланглик мудраб ётар олмос чодирда,
Қор ичига кўмилиб кетмиш қишлоқлар.
Помешчик уйи яққол турар адрда
Черков гумбази нурда ёниб ярақлар...

Одатдаги учрашув: арава сўнгсиз,
Худогўй кампирларнинг дайди тўдаси.
Тройкада, пар тўшак устида семиз,
Талтайиб ботиб ётар савдо тўраси.
Пошшолик араваси! Ўнлаб арава:
Уйиб ортилган тўрва, тугунчак, қурол.
Лашкарлар! Ҳали кўп ғўр, мўйлаби сабза.
Янги солдат эканин сезасан дарҳол.
Ўғилларин кузатар деҳқон оила:
Оталар, волидалар, опа-сингиллар.

Ҳар томондан дод-фарёд келар: «Полкига
Олиб кетди, бўтамни, оҳ, тошбағирлар!»

Ямшчиги гардонига муштини ниқлаб
Фельдъегерь борар эди ортидан жадал.
Мана, йўл ўртасида тавушқон кўриб,
Помешчикнинг овчиси қувди шу маҳал —
Чопқир отида сакраб ўтди чуқурдан.
Итлар билан талашиб кетди ўлжасин.
Бутун мулозимларин йиғиб нарида
Помешчик чақиради този тўдасин.

Одатдаги манзара: худди жаҳаннам —
Станция тиқилинч — жанжал ва талаш.
✓ Болалар қараб турар деразалардан,
✓ Совуқ қотган товуқлар олишар яккаш.
Темирчи дастгоҳида от типирчилар,
Юз-кўзин қурим босган темирчи шу он
Қўлда тобланган тақа, дўқондан чиқар:
✓ «Йиғитча, от туёғин, тут, қани чаққон!»

Йўлимизда биринчи давон-да Қозон,
Мусофир хонага ўрнашдим кириб.
Деразадан боқдим-у бўлдим пушаймон,
Чуқур ўксиниб кетдим базмни кўриб!
Қаттиқ дивонда ётиб сураман хаёл,
Янги йилга қолибди бир-икки соат:
«Қандай хурсанд одамлар, қандай бахтиёр,
Барчасида озодлик, ором, фароғат.
Кулишар, ўйин тушар, қувнашар, мен-чи —
✓ Ғамга кириб бораман, хайр энди шодлик!»
Нечун бундай ўйларга эрк бердим, нечун?
Ёшлик, болажонларим, ҳаммаси ёшлик!

«Трубецкая қайтарилди!» дейдилар, эйвоҳ!
Чўчитмоқчи бўлдилар яна бешафқат.
Мен кўрқмайман, ижозат берган подишоҳ!»
Қани олға, урмоқда ўнни ҳам соат!
Мен отландим, «ямшчик ҳам бўлдим тайёр?» —
«Княгиня, яхшиси тонг билан жўнанг.—
Назоратчи чол қилди эътироз изҳор:—
Қор бўрон бошланмоқда, бир нафас қаранг!»

— «Оҳ, ҳали кўп мен учун кўргулик азоб,
Жўнайман, худо ҳақи тезроқ, тез фақат!..»

Қўнғироқ жаранглайди, қоронғи атроф,
Масофа кечган саринг ортар машаққат.
Жўякларнинг устидан тушган каби йўл,
Енбошлар безиллайди, чайқашдан буткул.
Қаршимдаги ямшчикни кўрмайман ҳатто,
Уртамизда қортепа бўлганди пайдо.
Тройка зўр зарб билан тўхтади қалқиб,
Оз бўлса учиб кетар эди арава.
Ямшчик нолир: «Кутайлик шу ерда қолиб,
Дедим: Йўлни йўқотдик, қолдик оворал!..»

Йўл излашга ямшчикни жўнатдим дарҳол,
Соябон аравамни чипта-ла ёпдим.
Уйлайман: саҳар яқин бўлса эҳтимол,
Соат пружинасин оҳиста босдим.
Соат ўн икки, мана эски йил тамом
! Ва янгиси дунёга келиб улгурди!
Сал кўтариб чиптани қарайман, ҳамон
Авжга чиққан қор бўрон, совуқ уфурди,
Унинг қандай иши бор ғамимиз билан.
Янги йилимизга ҳам этмайди парво.
Эй бўрон, ваҳиманга дош беражакман,
Укириб инграшларинг ранжитмас асло
Бордир бағримни эзган ўзга ташвишим,
Уша билан курашга кирганман ёлғиз...

Янги йил-ла табриклар қўйдим ямшчигим.
Деди: «Бор тунашга жой, ўша ерда биз
! Тонг отгунча бўламиз!» Кўнмай на йўл бор?
Етиб бордик у ерга, мажруҳ ва бежон.
Урмон қоровулларин қилдик биз бедор
Ва ис бурққан печини ёқдик шу замон.
! Урмончилар сўзлади мудҳиш ҳикоят,
Хотиримдан силинмиш барча эртаги.
Иссиқ чой яйратган тан истар фароғат,
Аммо ҳамон сердаҳшат бўрон йиғлаши.
Қоровул чўқинди-ю ўчирди чироқ.
Угай ўғли Федяни олиб ёнига
Эшикка қўйди икки зўр харсанг шу чоқ.

— Нега? Нечун? — «Айиқлар тегди жонимга».
 Сўнгра куп-куруқ ерга чўзилди келиб,
 Чўкди сукутга бутун қоровулхона.
 Кунжакдаги чиптага мен ҳам чўзилиб
 Уйлаб кетдим, ўйладим. Гўё афсона...
 Шодлик, нурга кўмилуб ўтди хаёллар,
 Ўтди байрам кунлари мисли бир китоб,
 Ранго-ранг гул, чирогдан чароғон заллар,
 Ҳадялар... Соғлиқ учун ичилган шароб...
 Жўшқин сўзлар ва ширин эркалик бари
 На қадар ажиб эди, на қадар азиз!
 Нечун Сергей йўқ бунда? Сергейим қани?
 Эсладим-у қолгани унут бўлди тез.

Дераза тақиллатди совқотган ямшик,
 Сачраб турдим. Урмонли мажруҳ қоровул
 Тонг билан бизни йўлга олиб чиқди тик.
 Аммо берган пулимни қилмади қабул.
 «Ҳожати йўқ, жигарим йўлингиз қийин,
 Тангри сизни сақласин ўз паноҳида!»
 Қақшатарди қаҳратон. Юрганинг сайин
 Ортар йўл машаққати, ортар ваҳима.
 Соябон аравамни беркитдим. Қуюқ
 Сим-сиёҳлик қиларди ғуссамни зиёд.

- ✓ Не қилай! Шеър ўқийман, айтаман қўшиқ,
 Эзмас ахир бу азоб, алам умрбод!
- ✓ Майли кўнглим йиғласин, ўқирсин шамол,
 Қор бўрони яширсин йўлларим менинг.
 Фақат олға, мен олға юраман ҳамон!
 Уч ҳафталик йўл босдим шундай бетиним...

Пайқаб қолиб бир куни шовқун-суронни,
 Ҳиёл очиб чиптани ташладим назар:
 Йўлимда катта қишлоқ... Тутиб осмонни
 Ловуллаб ёниб турар кўркам гулханлар.
 Қарасанг кўз қамашар, эркак ва аёл

- ✓ Деҳқонлар-у солдатлар санқишар бунда.
 Ёилқиларнинг уйири кезар бемалол.
 Ямшик деди: «Худди шу станцияда
 ✓ Кумушчилар ўтади. Кўрамиз биз ҳам.
 ✓ Узоқ эмас, шу ердан ўтади карвон».

Сибирь ўз бойлигини кўрмоқда баҳам!
Бу учрашув дилимни қилди кўп шодон.

✓ «Кумушчилар келгунча кетмайман, шояд,
Эрим ва дўстларимдан тополсам дарак.
Нерчинскдан... Унда бор офицер албат...»

Ошхонада ўтириб кутмагим керак...

Офицер йигит кирди папирос чекиб,

✓ Назар ташлаб мен томон ирғамади бош.

✓ Мағрур нигоҳ, такаббур юрди гердайиб,

✓ Гапирардим томоғим бўғар эди ёш:

«Кўргандирсиз... Декабрь воқиясининг

Қурбонларин қисмати сизгадир аён?

Омонмилар, ҳоллари нечук уларнинг,

Айтарсиз эрим ҳақда хушхабар бирон?..»

Сурбетларча ўгрилди у мен томонга,

Башараси даҳшатли, совуқ, дарғазаб.

Ҳалқа-ҳалқа тутунни пуфлаб осмонга

Деди: «Соғлар, шубҳасиз, аммо уларни

✓ Мен билмайман. Билишга эҳтиёж ҳам йўқ.

✓ Озмунча кўрмадимми бу сургунларни!..»

✓ Болажонлар! Бағримга теккан каби ўқ —

Жимиб қолдим. Дилимни ранжитди бадбахт!

Нафрат билан мен боқдим. У чиқди мағрур...

Печь ёнида исиниб ўлтирган солдат

Қаргаганим эшитди. Совуқ бир ғурур

Ёки ваҳший бир кулги эмас, мулоим

Қалбида сўз тополди майин, меҳрибон:

«Барчаси соғ!» деди у, — «мен ўзим кўрдим

Благодат конида ишлашар омон!..»

Сурбет қаҳрамон яна кирганди мағрур,

Соябон аравамга жўнадим дарҳол.

Раҳмат сенга, эй солдат, минг-минг ташаккур,

Тортган оғу-азобим кетмади увол!

Тонгда оппоқ саҳрога тўйиб боқаман,

Қулоғимга жаранглаб келар қўнғироқ.

Ғариб кичик черковга кириб бораман,

Худоғўй оломонга сингаман шу чоқ.

Эътиқод-ла тингладим поп ибодатин,

Менга дуо ўқишин қилдим илтижо.

Ҳар ёқ сокин, оломон кетмас, тинглар жим...

Мени қайғу ва алам қилади адо!

Худо, нечун бизларга бу қадар озор?
Нечун бунча кўмилдик лаънат таҳқирга?
Кўпдан бери тўпланган кўз ёш шашқатор
✓ Тўкилди дарё каби оппоқ тош ерга!
Гўё халқ ҳасратимни кўргандай баҳам
Сукут ичра қиларди тоат-ибодат.
Попнинг мунгли товушида жаранглар алам,
Қувғинларга худодан тиларди мадад...
Сахро ичра йўқолган ғариб эй маъбад!
Сенда кўз ёш тўкишдан ҳеч қилмадим ор.
Дуогўй, ғамзадалар бўларкан ҳамдард,
Улик дилга заррача бермади озор!..

Бизга дуо ўқиган Иоанн ҳазрат,
Ибодатини жон дилдан этарди адо.
Сўнг қамокда поп бўлиб қилганди хизмат,
Туғишгандай меҳрибон эдик биз ҳатто.

Тун. Йўлимиз қиялик тоғ эди баланд,
Ямшчик отлар тизгинин ололмай тутиб
Олтой тоғнинг энг юксак чўққиларидан
Соябон арава-ла йиқилдим учиб!

Трубецкая Иркутскда тортган азоби
Такрорланди шу таҳлит менинг бошимда.
✓ Байқал. Кечув! Совуқнинг қутирган тоби
Муз жилваси ўйнайди оққан ёшимда.
Чана юрар йўл энди бўлганди адо,
Соябон аравамдан айрилмоқ маҳол.
Оҳ, нақадар ачиндим! Мен унда танҳо
Йиғлар эдим, ўйлардим, сурардим хаёл!
✓ Йўлнинг қорсизи фақат арава экан,
Арава хаёлимни аввал банд қилди.
✓ Лекин кўп ўтмасданоқ бўлиб чалажон,
Унинг лаззат, ҳузури роса билинди.
Очликни ҳам танидим шу йўлда бироқ,
Бироқ ҳеч ким қилмабди мени хабардор.
Беҳуда иш, бу ердан овқат изламоқ,
Елғиз Бурат почтаси бунда барқарор.
Қоқ қиларкан офтобда сўқим гўштини,
✓ Тош чой дамлаб устига қуярканлар мой.
О, худо кўрсатмасин сизларга уни!

- Үрганмаган одамга қийин ҳойнаҳой.
 Нерчинский ёнида бўлди зўр базм,
 Уни мешдай савдогар мен-чун қурибди.
 Иркутскда қўрибди мени ва шу зум
 ✓ Орқамдан тушибди-да етиб келибди.
 ✓ Мўл, тўкин базм қурди, раҳмат, ташаккур!
 ✓ Ҳоммоми соз! Чучвара бўпти бамаза!
 Қатта уйда, дивонда жон топиб ҳузур,
 ✓ Бутун базм ўликдай ухлабман тоза.
 ✓ Билмайман олда мени кутарди не фол,
 Тонг отиш-ла йўл олдим Нерчинск томон.
 «Трубецкая келмоқда!» — ишонмоқ маҳол —
 «Етиб олдим Катяжон, етдим мен омон!»
 ✓ Улар *Благодатда*, деди йиғлаб зор,
 Қучоғига ташландим, йиғлайман фақат.
 Ун икки чақиримда Сергей, азиз ёр,
 ✓ Енимда менинг Катям, қандай буюк бахт!

VI боб

- Ким бўрон-у ҳасрат-у қайғуга ҳамроҳ,
 Йироқ йўлнинг фироқин кечирса танҳо,
 Сахро узра кутмаган дўсти баногоҳ
 Кўз олдида офтобдай бўлганда пайдо
 Бизнинг тоза дилларнинг шодлигин англар...
 «Оҳ, чарчадим, ҳоридим, Маша, йўқ мажол!» —
 «Йиғлама шўрлик Катя, бизларни сақлар
 Дўстли-ту, ёшлигимиз балодан омон!
 Бир қисмат иккимизни боғлади маҳкам,
 ✓ Иккимизни алдади бешафқат тақдир.
 Бахтимни ютиб кетган даҳшатли оқим
 ✓ Сенинг толингни ҳам ғарқ қилди ахир.
 Худди яшил чаманда сайр этган мисол,
 Оғир йўлга кирамиз иккимиз ҳамдам.
 Барчасига берамиз бардош бемалол,
 Суяшиб бир-биримиз, бўламыз бардам.
 Нимадан маҳрум бўлдик, азизим сўзла,
 Шуҳратпарст, манманлик ўйинчоғими?
 Эзгуликнинг муҳташам йўли бор олдда —
 Тангри танлаган ўша азизлар роҳи.
 ✓ Таҳқирланган жафокаш эримиз тоғиб,

Дилларига бўламиз малҳам, тасалло.
Илтижо-ла жаллодлар дилин юмшатиб,
Азобига тоқат-ла бўламиз даво.
Мудҳиш тюрма ичида бўлувчи ҳалок
У азиз хасталарга шифо излаймиз.
Тинчимаймиз, тинмаймиз, мусаффо ва пок
Севгимиз қасамини адо этмай биз.
Майли, бўлсин жонимиз, бутун боримиз
Севганимиз ва тангри йўлига қурбон.
Ишончим зўр, худо бор мадакоримиз,
Мушкул йўлни ўтамиз саломат-омон!..»

Табиат ўз жангидан кетгандай ҳолдан
Жимиди. Соф очиқ кун совуқ ва сокин.
Нерчинск бўсағасин қоплаган қордан
Чанада учиб кетдик мисоли чақин.
Рус ямшик сўзлар эди сургунар ҳақда:
(Барчасини танийди, ҳатто номба-ном)
«Қонга олиб борардим мана шу отда,
Лекин ўзга арава қўшардим тамом.
✓ Туюлмасди йўл, чоғи, унча ҳам оғир,
Кулишарди ўзаро ҳазил қилишиб.
Мен онам қилиб берган ватрушкаларин
Ноништага емасдан бердим улашиб.
«Ол, йигит, бир кунингга яраб қолар, ол!—
✓ Дея узатишди пул, олмадим зинҳор...»

Қишлоққа учиб кириб мисоли шамол,
Сўради: «Қайда тўхтай, жаноб хонимлар?»
«Сен тўғри авахтанинг бошлиғига юр!»
«Эй дўстларим, бўш келманг бўлинг сержуръат!»

Бошлиқ семиздан келган, жиддий ва мағрур
Одам эди, сўради: «Хўш, қандай хизмат?»
«Қўлланмани ўқишиб Иркутскда
Нерчинскка йўллашга бергандилар сўз?...»
«Қолиб кетгандир йўлда, бўтам, бир ерда!»
«Бир нусхаси ўзимда, мана кўринг сиз!..»
— «Нусха эмиш, у паққос қўлга туширар!»
«Мана подшоҳимнинг рухсати жаноб!»
✓ Французча билмасди, бу тентак ўжар
Ишонмади.— Кулардик, чекардик азоб.

«Мана подшо имзоси, кўринг: Николай»,
Имзо нима? У билан қандай иши бор?
Ҳозир Нерчинскийдан қоғоз ҳойнаҳой,
Бориб олиб келмаклик бўлади даркор.
Аммо ўзи боришин қилди у баён,
Эрта билан бу ерда бўлармиш қоғоз.
✓ «Бу аниқми — Чин сўзим, қилманглар гумон,
Сиз ётиб дам олсангиз бўларди кўп соз?..»

Эртамининг орзуси ёнаркан дилда
Етиб бордик бир кичик деҳқон уйига.
Слюдадан ойнаси, мўрисиз жулба,
✓ Аранг сиғдик, хонанинг энду бўйига.
Эшикка тегар оёқ, деворга бошим,
Зотан не ҳам сиғарди у чоқ кўнгилга,
Бу тахлит икир-чикир элитмас ҳушим.
✓ Не кунларни солмади фироқ бошларга.
Биз биргамиз! Писандмас мушкуллик, қайғу,
Барисини енгишга қодирман бу кун!

Барвақт турдим, Катяни босганди уйқу,
Хунобликдан қишлоқни кездим бус-бутун:
Юзга яқин хонадон жар кучоғидан
Боқар бизнинг кулбадек ғариб, беҳашам.
Панжарали ғишт уйни кўрдим бир ёқдан
Соқчилар айвоғида сақланур маҳкам.
«Шу ерда эмасмикан жинояткорлар?»
«Шунда эди, кетишди!» — «Қаёққа?» — «Ишга!»
Мени бошлаб кетишди дарҳол болалар,
Биз чопамиз, оҳ юрак интиқ етишга!
Эримни тезроқ кўрмоқ муқаддас истак.
✓ У узоқмас, у юриб ўтган шу жойдан.
— «Кўрасизми уларни?» сўрайман бирдак,
«Ҳа, кўрамиз!» — қўшиқни боплашар обдан.
Ана эшик, кўрдингми? — энди биз кетдик.
Хайр!..» дея жўнашди ёш ҳамроҳларим.

Қарайман, ер остига очилган эшик,
Соқчиси турар эди жиддият-ла жим.
✓ Жиддий турар... Қўлида яланғоч қилич.
Уйламанг, олтин қилди мушкулим осон.
✓ Болажонлар! Олтин-зар суямади ҳеч,

Гарчанд олтин тўкмакни қилдим мен баён!
 Балки қиссам давоми сизни этар жазм,
 Сўз қушлари кўксимда учишга тайёр,
 Сўзларман. Аввал айтай ташаккурларим,
 Сизга, рус кишилари, минг қуллуқ изҳор!
 Мен қаерда бўлмайин йўлда, қувғинда,
 Сургунлар уқубатин кечирган вақтим,
 Оғир чидамсиз дардга бардош берганда
 Сен ўзинг далда бўлдинг жонажон халқим!
 Қанча ҳасрат, ғам, қайғу тушди бошингга,
 Ўзгалар аламига бўлдинг сен шерик.
 Кўз ёшим тўкилажак пок тупроғингга
 Аллақачон тўкилган ёшларинг сенинг.
 Бахтсизларга орқа пушт, рус халқим сенсан,
 Иккимизни бир азоб айлади ҳамдард.
 Юртимда дегандилар: «Сизга сургунда
 Ҳатто қонун ўзи ҳам қилмайди шафқат!»
 Ҳаётнинг оғир, мушкул босқичида ҳам
 Пок меҳрибон дилларни учратдим ҳар он.
 Ҳатто жинояткорлар бу ерда ҳар дам
 Ўзича ҳурматини қилолди баён.
 Мен ва содиқ Катяни ҳар жой, ҳар ерда
 Қаршилашди самимий табассум билан.
 «Сиз бизнинг фариштамиз!» дея сафарда
 Қўллаб-қўлтиқлардилар жон билан дилдан.
 Тамғаланган бадарға неча бор ахир,
 Қартошка олиб келди менга яширин:
 «Совимасин енг, қўрдан чиқардим ҳозир»
 Нақадар тотли эди, нақадар ширин.
 Ҳозир эслаганда ҳам бўламан тамом,
 Томоғимга тиқилар алам ва ҳасрат.
 Миннатдор юрагимдан йўллайман салом,
 Сизга, оизга қашшоқлар ҳурматим беҳад!
 Раҳмат, ўз меҳнатларин аямай зарра,
 Оғир кунда бўлдилар бизларга дармон.
 Халқ ичидан ҳеч кимса оғу ва заҳар
 Ошимизга солмади, йўқ-йўқ ҳеч қачон!

Кўз ёшимдан соқчи ҳам чекилди нари,
 Тангрига топингандай унга топиндим.
 Менга лутф-карам билан тутган фонари
 Зиёсида ертўла томон отилдим.

Тушаман ҳамон қуйи, тушаман ҳамон,
 Қоп-қоронғу йўлакдан бораман зийрак.
 Зиналардан тушаман сим-сиёҳ ҳар ён,
 Бораман, нафасимни бўғар дим йўлак.
 Бир томонни қоплаган тўр каби мағор,
 Бир ёқдан сув жилдираб оқади пастга.
 Шарпа сезиб қоламан, кондаги девор
 Нурамоқда, қарайман тушган кесакка.
 Упирилган деворларни учратдим бесон,
 Ҳар бири мудҳиш йўлга очади эшик.
 Оёғим ерга тегмай чопаман чаққон,
 ✓ Ваҳима, даҳшат унут, чопаман тетик.
 Кимдир қичқирди бирдан: «Қайга, қаёққа,
 Ахир! Халокат сари борасиз наҳот?
 Аёлларга рухсат йўқ, хоним, у ёққа,
 Қайтинг дарҳол, кутасиз шу ерда фақат!»
 Шўрим қурсин, навбатчи келди эҳтимол,
 (Кўрсангиз шўрли соқчи қўрқиб кетганин!)
 Бақирар даҳшат солиб серзарда қўпол.
 Тез одимлар шарпаси дам сайин яқин.
 Нима қилсам? Учирдим машъални чаққон,
 Қоронғулик қўйнида чопдим сар-сари.
 Ярлақаса худойим асрайди омон,
 Йиқилмай қолганимга ҳайронман ҳали.
 Қандай қолди у ерда бошим саломат,
 Тақдир ўзи сақлади офатдан холи.
 Қўрқинч ёр, чуқурлардан соғ, бежароҳат
 Олиб чиқди бир тангрим ва баланд толе.
 Кўп ўтмади қаршимда нур бўлди пайдо,
 Гўё чарақлаб кетди нурафшон юлдуз...
 «Чироғ» дея қичқирдим тақдирдан ризо,
 Шодлик қуши сингари отилди шу сўз.
 Пўстинимни ирғитиб, югурдим нурга,
 Жонимни сақлаб қолди парвардигорим.
 Балчиққа ботиб қолган от қуруқ йўлга
 Худди шундай отилар, жон болажоним..

Нур кўринди! Ёришиб борар тобора,
 Кўзларимга ташланди баландлик бир ер:
 ✓ Қандайдир майдон... Унда қандайдир соя...
 Ҳаф!.. Ана болға товуши! Бунда иш қизир —
 Ҳаракат... Одамлар... Оҳ, пайқаса шояд,

Қиёфалар кўринар дам сайин равшан...
 Ана, балки кўрдилар мени ниҳоят,
 Яқин-яқин чарақлар чироқлар ҳамон.
 «Само фариштасими?— Қичқирди дарҳол
 Шу ерда турганлардан бири ҳайратда:
 «Қаранг, ахир қаранглар! — Бир дўзах мисол
 Шахтадамиз! Биз ахир эмас жаннатда!»—
 Дея бошқаси кулиб келди қирғоққа,
 Бир нафасда тутдилар чуқур лабини.
 Шошқин чопиб бораман мен ҳам шу ёққа.
 ✓ Ажабланиб шодлик-ла кутарлар мени.

«Волконская!» кимдир бақирди. Шу дам
 Трубецкой овозин танидим! Нарвон —
 Туширдилар, мен ўқдай отилиб чиқдим.
 Ҳамма таниш, ё раббий, ҳамма қадрдон:
 Сергей Трубецкой, Артомон Муравьев,
 Борисовлар ва князь Оболенский бор*.
 Самимий олқиш ёғди жасоратимга,
 ✓ Ҳамма шодлик севғисин қиларди изҳор.
 Мен мақтовга кўмилдим. Меҳрибон, ҳамдард
 Юзларини юварди кўздан оққан ёш...
 «Қани Сергей?» «Айтгали кетишди. Фақат
 Бахтдан юрак ёрилмай қилса бас, бардош!
 ✓ Ҳар кун аҳвол шу бўлур: ҳа, ҳар биримиз
 Уч пуддан Россияга йўллаймиз маъдан.
 ✓ Кўрдингиз, меҳнат бизни қилмади ҳалок!»..
 Чин сўз, қувноқликлари қиларди ҳайрон.
 Ҳазил қилишар, аммо шодликларида
 ✓ Қайғунинг дostonини ўқирдим равшан.
 (Мудҳиш янгилик эди оёқларида
 Мен илкбор кўрганим бу қуйма кишан.)
 Дилдори Катясидан сўйлаб хушхабар
 Трубецкой кўнглига бердим тасалло.
 Бахтимга, она юртдан келтирган хатлар
 Ёнимда экан. Этиб бурчимни адо
 Салом билан топширдим эгаларига.
 Бўлар эди офицер қуйида хуноб:
 «Нарвонни қабул қилган ким ўзи? Нега,

* *Артомон Захарович Муравьев* (1794—1881), *Андрей Иванович Борисовлар* (1798—1854 й), *Петр Иванович* (1800—1854), *Евгений Петрович Оболенский* (1796—1865)—*декабристлар*.

- ✓ Назоратчи ишидан кетади жўнаб?
 ✓ Сизга айтаман, сизга, хоним афанди,
 ✓ Йиқиласиз!.. Эй тушур нарвонни! Шайтон,
 ✓ Тез-тез (ҳеч ким қўймасди унга нарвонни)...
 «Йиқиласиз, йиқилиб ўлмак ҳам осон!
 Марҳамат қилиб тушинг тез, не гап ўзи?»
 Бизчи ҳамон кетамиз ундан узоққа,
 Тюръма жаҳолатининг барча фарзанди
 Муъжизадан ҳайратда оқар шу ёққа.
 Шулар менга йўл очиб бордилар олдда
 Уз замбилини қиларди ҳар бири таклиф.

Ўнқир-чўнқир тепалик ва бутун жойда
 Ётар кон меҳнатининг қуроли тўлиб.

- ✓ Кишанлар жарангида иш борар қизгин,
 Тубсизлик меҳнатига қўшиқдир ҳамдард.
 Коннинг метин кўксига урилар ҳорғин
 Кончилар қўлидаги чўкич, белқурак.
 Юк билан якка чўпдан махбус келаркан
 Беихтиёр қичқирдим: «Бўлинг эҳтиёт!»
 ✓ Миналар ўрнатишар ерга янгидан,
 ✓ Тепада, ҳавозада ишлар бесаноқ
 Одамлар... Оҳ бу меҳнат қандайин мушкул,
 Нақадар зўр мардлик бу!.. Турар ярқираб
 Қондан қазиб олинган маъданлар мўл-кўл.
 Товланар ваъда қилиб хирожин сероб...
 Бирдан кимдир қичқирди: «Келаётир у!»
 Атрофда олазарақ кезар нигоҳим
 Илгарига отилдим, орада зовур
 Ётар эди... Минг шукур йиқилмай қолдим.
 «Оҳиста, оҳистароқ юрингиз! Наҳот,
 Минг-минг чақирим йўл босиб етиб манзилг
 Шу чуқурга йиқилиб бўласиз ҳалок?
 Уз жафомиз етмасми, бу ҳам бор бизга?
 Трубецкой тутган эди қўлимдан маҳкам —
 Йиқилсангиз не қилар эдик ё раббий?»
 Сергей ошиқар, аммо юролмас илдам,
 Кишани шақирларди мунгли ва ғамли.
 Занжир! Ўнутмапти ҳеч нарсани жаллод,
 Разил, қўрқоқ, қасоскор, ситамгар, жоҳил.
 Юмшоқ кўнгиллик қилмиш гўё у безод
 Боғлаб оёқларига занжир, кишан зил.

Сергей келар, ишчилар, соқчилар бари
Сукут ичра четланиб беришарди йўл.
Кўрган замон мен томон ёзиб қўлларин:
«Маша!»— дея қичқириб интиларди ул.
Мадори қуригандай тўхтади бежон,
Суяди икки маҳбус уни шу муддат.
Оқарган юзларини ёш ювар чандон,
Узатилган қўллари титрарди фақат...

Меҳрибон, азиз овоз менга бир онда
Гўё бахш этди ҳаёт, янги жон, умид.
Бахш этди шодлик, орзу музлаган қонга,
Қайғу, отам дўқлари бўлганди унут.
Қўлларимни қутқариб дўстнинг қўлидан
Чопардим: «Боряпман» дея қичқириб,
Утиб чуқур устига тушган тахтадан
Шу азиз товуш сари шошдим юғуриб:
«Боряпман!» Товланар таниш табассум,
Жафо, ҳасрат, уқубат сарғайтган юздан.
Олдига чопиб бордим соғинган дилим
Муқаддас тоза туйғу тўлдирди бирдан.
Ўзимни кўрарканман шу мудҳиш конда,
Даҳшатли товушларни эшитган маҳал,
Эримни кўрарканман темир кишанда,
Жафо-аламларини англадим тугал.
У кўп жафолар чекди, дард тортди жасур,
Бош эгиб ҳузурига келиб тиз чўкдим.
Лекин уни бағримга босишдан аввал,
Темир кишанларини кўзимга суртдим!
Кўнгандай келиб сукут париси худди
Тинди ер ости конда бутун ҳаракат,
Тинди гап-сўз ва тинди меҳнат гумбири,
Тинмас, тинмас шашқатор кўз ёшлар фақат.
Ҳамма таниш, бегона кўзларида ёш,
Ҳамма ҳаяжон ичра жиддий ва рангсиз
Турарди айланамда. Қайфимга йўлдош —
Титроқ оёқларида кишан жарангсиз;
Ҳавога кўтарилган болға ҳам қотган,
На қўшиқ янграр, на сўз ҳар ёқда жимлик.
Гўё ҳар ким учрашув руҳига ботган —
Ғам-ҳасрат-у шодликка бўлганди шерик.
Муқаддас эди жимлик, муқаддас ғоят,

Чуқур қайғу ва ҳасрат бор эди унда.
Уйлар, фикрлар юксак эди ниҳоят.
Бир ажойиб тантана ётарди унда.
«Қайга ғойиб бўлдингиз! Қайга кетдингиз?»
Қуйидан эшитилди дарғазаб овоз.
Назоратчи кўринди: «Энди кетингиз,
Атай яшириниб турдим». — Кўзларида ёш.
«Кетинг энди, вақт етди койишар, хоним,
Бошлиқларнинг ҳаммаси шундай бешафқат!
Болажонлар, мен гўё жаннатда эдим,
Яна дўзахга тушдим, дўзахга фақат.
Пастда ҳаяжон ичра кутган офицер
Ғазаб-ла русчасига қилди ҳақорат.
Балаңда эрим туриб французча дер:
«Маша, кўришажакмиз қамоқда албат!».

МУНДАРИЖА

КНЯГИНЯ ТРУБЕЦКАЯ	3
КНЯГИНЯ М. Н. ВОЛКОНСКАЯ.	29

На узбекском языке

Николай Алексеевич Некрасов

РУССКИЕ ЖЕНЩИНЫ

Госиздат УзССР —1956 - Ташкент

Редактор Шукрулло

Рассом С. Марфин

Техн. редактор П. Уманский

Корректор М. Мирзоев

Теринга берилди 12/X-1956. Боснига рухсат этилди. 6 XII 1956. Формат 84×108/32.
2,125 босма л. 3,49 шартли босма л. Нашр. л. 3.5. Тиражи 10000. Индекс н/а.
Ўзбекистон ССР Давлат Нашриёти. Тошкент. Полиграф к, 74.
Шартнома № 413—53.

ЎзССР Маданият министрлиги Ўзглавиздатининг 1-босмахонаси. Тошкент.
Ҳамза к. 33. Заказ № 858 Баҳоси 2 с. 55 т.